

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชนเผ่าลื้อ บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงภูคา แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. รูปแบบการพัฒนา
2. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม
4. การวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชน
5. การศึกษาชุมชน
6. บริบทบ้านน้ำเงิน เมืองเวียงภูคา แขวงหลวงน้ำทา
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบขั้นตอนในการวิจัย

รูปแบบการพัฒนา

1. ความหมายของรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ Model (โมเดล) เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งทั่วไปแล้วจะหมายถึง สิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รูปแบบในการพัฒนาชนบท เป็นต้น ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “รูปแบบ” ดังนี้

Longman (1981 : 668) สรุปความหมายของคำว่า “รูปแบบ” หรือ Model ไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของจริง ซึ่งเท่ากับแบบ จำลอง 2) สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ชุมชนต้นแบบ และ 3) รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่างๆ ในขณะที่นักวิชาการต่างประเทศ Willer (1967 : 15) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง การสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์ โดยอาศัยหลักการของระบบรูปนัย ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยามความสัมพันธ์และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรงจะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป ส่วน Stoner and Wankle (1986 : 12) ; Nadler (1980 : 72-90) ; Mescon and Khedouri (1985 : 199) ได้ให้ความหมายว่า

“รูปแบบ” หมายถึง การจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่เป็นกระบวนการของปรากฏการณ์นั้นๆ ให้ง่ายขึ้น ในขณะที่ Hausser (1980 : 132-161) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง สิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง และ Corsini and Auerbach (1996 : 573-574) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นระหว่างปรากฏการณ์ในโลกความจริง และโครงสร้างที่กำลังศึกษา ซึ่งเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ในโลกความจริง

สุบรรณ พันธ์นิवास และชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ (1979 : 22-23) ใช้คำว่า แบบจำลอง (Model) หมายถึง เท่ากับการย่อหรือเลียนแบบความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยในการจัดระบบความคิดในเรื่องนั้นให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและเป็นระเบียบ ในขณะที่ บุญชม ศรีสะอาด (1990 : 19) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง โครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่างๆ ส่วน เขวาคี วิบูลย์ศรี (1993 : 25) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มีต่อปรากฏการณ์ หรือเรื่องราวใดๆ ให้ปรากฏในลักษณะของการสื่อสารในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง รูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่าง เป็นแผนผัง หรือเป็นแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ สำหรับ อุทุมพร จามรมาน (1998 : 22) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง โครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ดังนั้น ในโมเดลจึงน่าจะมีมากกว่า 1 มิติ หลายตัวแปร และตัวแปรดังกล่าวต่างมีความเกี่ยวข้อง (เชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผล) ซึ่งกันและกัน และ ทิศนา ขัมมณี (2008 : 1) ได้ให้ความหมายว่า “รูปแบบ” หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้น เพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่จริงอย่างหนึ่ง หรือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ ความเข้าใจปรากฏการณ์

สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างที่พัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้สร้างได้ศึกษามาเป็นแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ หรือตัวแปรต่างๆ เป็นสื่อที่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย ชัดเจน กระชับถูกต้อง ตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ หรือบางกรณีอาจจะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

2. ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “การพัฒนา” เป็นคำนิยามที่ใช้ในการปรับปรุง ฟื้นฟู แก้ไขสภาพทาง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น มีผู้ให้ความหมายของการพัฒนา ดังนี้

วิไล พันดานวง (2004 : 1) สปป.ลาว กล่าวว่า การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปทางที่ดี (ทางบวก) โดยที่การเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะเกี่ยวข้องกับ ลักษณะทางปริมาณหรือคุณภาพก็ได้ ผลของการพัฒนาจะเป็นจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการบรรลุ ซึ่งจุดหมายของการพัฒนาชนบทโดยทั่วไปก็เพื่อการอยู่ดีกินดี เกิดความ เสรีภาพในการบริการต่างๆ รวมทั้งไม่ให้เกิดการเหลื่อมล้ำในชีวิตความเป็นอยู่ Norman Jacobs (1971 : 9) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่าง สูงสุด โดยไม่คำนึงถึงขอบเขตซึ่งถูกกำหนดโดยเป้าหมายและ โครงสร้างพื้นฐานของสังคมใน ขณะนั้น เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบสร้างสรรค์ นอกจากนี้การพัฒนายัง สามารถวัดได้ในเชิงคุณภาพและปริมาณและ Bryant and White (1982 : 14-20) ได้ให้ ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง วิธีการในการเพิ่มพูนสมรรถนะของคนในการควบคุม อนาคตของสังคม อันมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ด้าน คือ 1) การเพิ่มความสามารถ (Capacity) 2) การสร้างความเป็นธรรม (Equity) 3) การสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) และ 4) การสร้าง เสถียรภาพ (Sustainability)

จรัส เกลิมพงษ์ (1997 : 8) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง ความ เจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลงระบบ และระบบสังคมมีความสามารถในการตัดสินใจ เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการวางแผนเพื่อกระทำทำให้เป็นไปตามความมุ่งหมายที่ กำหนดขึ้น ในขณะที่ อร เกลิมพงษ์ (1999 : 3) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของระบบต่างๆ ที่นอกเหนือจากความเจริญตามปกติ เป็นการตั้งใจทำให้ สังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยมีเหตุผล มีกระบวนการ มีขั้นตอน ซึ่งทำให้สังคมมีประสิทธิภาพ มากขึ้น โดยระบบสังคมนั้นสามารถดำเนินไปได้ด้วยตนเอง ส่วน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. (1999 : 1-2) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง การพัฒนาได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ 1) ระยะแรก การพัฒนาเป็นการทำให้ทันสมัยอย่างสังคมตะวันตกผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ การ พัฒนาอุตสาหกรรม และการเมือง โดยมีชื่อเรียกว่า ทฤษฎีการทำทันสมัย (Modernization Theory) 2) ระยะต่อมานักวิชาการเริ่มตระหนักว่าการพัฒนาที่ทำให้ทันสมัยสร้างปัญหา มากมาย เช่น ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการพึ่งตนเองไม่ได้ และ

3) ในช่วงปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา เริ่มมีการต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและเกิดแนวคิดใหม่ๆ ขึ้นเช่น แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากร ธรรมชาติโดยท้องถิ่นและชุมชน และแนวคิดที่เรียกร้องให้มนุษย์กลับมาใกล้ชิดกับธรรมชาติ อีกทั้ง วันทนีส์ นามสวัสต์ (1999 : 5) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง แนวทางของกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า โดยมีการวางแผนหรือกำหนดเป้าหมายไว้ล่วงหน้า และต้องอาศัยการกระทำร่วมกันของทุกสถาบันในสังคม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพตามเป้าหมายที่กำหนด และ ทงซัคคี กุ่มไข่น้ำ (2003 : 5) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนา” หมายถึง 1) การทำให้เจริญขึ้นหรือดีขึ้นกว่าเดิม 2) การแก้ไขปัญหาที่ไม่พึงประสงค์ให้ไป สู่สภาพที่ดีกว่า 3) การเปลี่ยนจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจหรือจากสภาพทางลบให้เป็นทางบวก 4) การเปลี่ยนแปลงที่มีระบบโดยมีการกำหนดทิศทางที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า 5) การเปลี่ยนแปลงที่มีระดับเพิ่มขึ้นสามารถวัดได้เชิงคุณภาพและปริมาณ 6) การดำเนินการให้บรรลุผลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง 7) การสร้างความเป็นธรรมและความเสมอภาคของคนในสังคม 8) การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนและเพิ่มขีดความสามารถของสังคมในการแก้ไขปัญหา 9) กระบวนการดำเนินงานให้หลุดพ้นจากภาวะความด้อยพัฒนา เช่น ความยากจนหรือการว่างงาน เป็นต้น และ 10) การปรับปรุงสังคมให้ทันสมัยโดยถือว่ามนุษย์เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

สรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงแบบสร้างสรรค์ที่มีระบบโดยการกำหนดเป้าหมาย ไว้ล่วงหน้า มีเหตุมีผล มีกระบวนการ มีขั้นตอน โดยอาศัยประสบการณ์ที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนเกิดข้อสรุปเป็นแนวคิด ความเชื่อ ไปสู่การปฏิบัติในสังคมให้ดีขึ้น ทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมมีประสิทธิภาพ และชุมชนสามารถวางแผน โครงการและดำเนินงานได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ชุมชนนั้นๆ

3. ความหมายของชุมชน

“ชุมชน” เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกันและสมาชิกทุกคนได้ให้ความสนใจร่วมกันในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มคนนั้น ไม่ใช่ให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน มีผู้ให้ความหมายของ ชุมชน ดังนี้

Roland Warran ; (อ้างถึงใน จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. 1987 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้ายๆกัน

มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกัน ส่วน Christeint T. Onussen ; (อ้างถึงใน สมนึก ปัญญาสิงห์. 1989 : 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง คนที่อยู่ร่วมกันในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน มีความสัมพันธ์ทาง โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม เกี่ยวข้องและพึ่งพาอาศัยกัน และ Arthur Dunham ; (อ้างถึงใน สนธยา พลศรี. 2002 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกัน ตลอดทั้งมีส่วนสำคัญของชีวิตต่างๆ ไปอย่างเดียวกัน เช่น มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และแบบแห่งการพูด

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. (1987 : 10-11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกันรวมกันขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่เดียวกัน อยู่ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน สอดคล้องกับ ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคนอื่นๆ (1991 : 4) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และสนใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลายๆ สิ่งคล้ายกัน มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกที่ว่าแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ส่วน ประเวศ วะสี (1997 : 33) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน อีกทั้ง สนธยา พลศรี (2002 : 22) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมอาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องกัน สัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพา อาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน และ ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2003 : 23) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในเขตหรือบริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิธีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน อยู่ใต้ระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน ซึ่งชุมชนประกอบด้วย 1) คน 2) ความสนใจ 3) อาณาบริเวณ 4) การปะทะสังสรรค์ต่อกัน 5) ความสัมพันธ์ของสมาชิก และ 6) วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี

สรุปได้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีความรู้สึกนึกคิดและมีผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน มีการใช้ บริการทางสังคมร่วมกัน โดยมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ สามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ โดยอยู่ภายใต้กฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ กฎเกณฑ์เดียวกัน

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีดังนี้

1. ต้นแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ พระองค์ทรงใช้ทั้งความรู้ ด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ การเชื่อมสามภาคเข้าด้วยกัน คือให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติดั้งเดิม การพัฒนาของปัจจุบัน และความก้าวหน้าของโลกในอนาคต ตลอดจนการทำงานร่วมกันทั้งนักพัฒนา และชาวบ้านซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งต้นแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แบ่งเป็น 3 ส่วน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2006 : 80-88) คือ 1) เป้าหมายการพัฒนา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงยึด “คน” เป็นเป้าหมาย ทำให้เป็นคนพัฒนาหรือเป็นคนเจริญ มีความรู้ความชำนาญในวิชาชีพอย่างหนึ่ง อยุ่ใดเพื่อเลี้ยงตัวเอง ความรู้ความชำนาญอื่น ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคม เช่น รู้จักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง รู้จักรักษาสุขภาพอนามัย รู้จักเข้ากับคน และมีคุณธรรม คือ การเห็นแก่ผู้อื่น ตามสมควร ไม่เห็นแก่ตัวแต่ฝ่ายเดียว “คน” จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน เพราะเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญาสามารถจะสร้างความเจริญได้เอง นับได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของทั้งคนและท้องถิ่น ถ้าไม่พัฒนาคนในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นไม่ยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาคนจึงเป็นกุศโลบายของการพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งและยั่งยืน 2) หลักการพัฒนา คือ แนวปฏิบัติที่จะต้องยึดถือในการ ดำเนินการพัฒนาสังคม ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ สรุปหลักการที่สมเด็จพระเทพฯ ทรงยึดถือเป็นแนว ในการทำงาน ของพระองค์ 10 ประการ ดังนี้ 1) การช่วยตนเอง พึ่งตนเอง 2) การเริ่มจากสภาพที่เขาเป็นอยู่ 3) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น 4) การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น 5) วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น 6) ความมีประสิทธิภาพ 7) การประสานงาน 8) การทำงานเชิงรุก 9) ความมีคุณธรรมและศิลปะ และ 10) การเชื่อม ประสานด้านเวลา 3) วิธีการพัฒนา เป็นการลงมือปฏิบัติไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา วิธีการพัฒนาจึงมุ่งที่ตัว “คน” เป็นสำคัญ กระบวนการที่นำมาใช้ในการพัฒนาคน ได้แก่ 1) วิธีการใช้การศึกษาอบรม 2) วิธีการทำงานกับกลุ่มคน 3) วิธีพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

(PAR) กล่าวคือ นักพัฒนาและผู้ถูกพัฒนาจะต้องร่วมกันตั้งแต่วางแผนและปฏิบัติงานกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กระบวนการทำงานเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และ 4) วิธีการทำงานกับหน่วยงาน เป็นการส่งเสริมให้หน่วยงานเข้ามาช่วยท้องถิ่นในส่วนตัวเพื่อให้ท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง

2. ทฤษฎีการตัดสินใจและกระทำทางสังคม (The Multiple Factors Theory of Decision Making and Social Action) Reeder (1971 : 74) ได้อธิบายแนวคิดที่เกี่ยวกับทฤษฎีการกระทำทางสังคมไว้ว่า ทฤษฎีจะสามารถเข้าใจ วิจัย และอธิบายพื้นฐานเบื้องต้นทางด้านจิตวิทยาของคน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจของคน โดยได้แบ่งปัจจัยที่เป็นเหตุ เป็นผล ในการตัดสินใจเพื่อจะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคล อันอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และสภาพแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ปัจจัย ดังนี้ 1) ปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ประกอบด้วย 1) จุดประสงค์หรือเป้าหมาย (Goal) คือ สิ่งที่ผู้กระทำต้องการให้เกิดการกระทำโดยมีการกำหนดเป้าหมายไว้ล่วงหน้า และพยายามทุกวิถีทางที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น 2) ความเชื่อ (Belief Orientation) คือ ความคิด การรับรู้ หรือความเข้าใจของแต่ละบุคคลต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลบนความเชื่อที่ตนยึดมั่นอยู่ แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อนี้จะส่งผลกระทบต่อการทำงานของบุคคลหรือไม่ก็ได้ 3) ค่านิยม (Value Standards) คือ สิ่งที่บุคคลยึดถือเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจ กำหนดการกระทำของตน โดยจะแสดงออกทางเจตคติและพฤติกรรมของผู้กระทำทุกรูปแบบ โดยบุคคลจะพยายามกระทำการสิ่งใดให้สอดคล้องกับค่านิยมที่ตนยึดถืออยู่ และ 4) นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and Customs) คือ แบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้วจะสืบทอดต่อกันมาจนเป็นประเพณี ซึ่งถ้ามีการละเมิดก็จะถูกบังคับด้วยการที่สังคมไม่ยอมรับ 2) ปัจจัยผลักดัน (Push Factors) ประกอบด้วย 1) ความคาดหวัง Expectation คือ การรับรู้ว่าคุณค่าอื่น ๆ กลุ่ม หรือสังคมทั่วไปต้องการใช้ความเชื่อ รู้สึก หรือประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งภายใต้สถานการณ์นั้น จึงกล่าวได้ว่า การตัดสินใจกระทำพฤติกรรมของบุคคลส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความคาดหวังและท่าทีของบุคคลอื่นด้วย 2) ข้อผูกพัน Commitment คือ สิ่งที่ผู้กระทำเชื่อว่าตนเองผูกพันที่จะต้องกระทำพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องกับสัญญาหรือข้อผูกมัดที่ให้ไว้กับผู้อื่น และ 3) การบังคับ (Forces) คือ ความเชื่อที่มีอยู่ในใจว่าต้องกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมีทางเลือก และการบังคับยังเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้กระทำตัดสินใจปฏิบัติได้เร็วขึ้น เนื่องจากบุคคลมักมีความโน้มเอียงที่จะประพฤติปฏิบัติมากขึ้นเมื่อมีการบังคับให้ทำ 3) ปัจจัยสนับสนุน (Support factors) ประกอบด้วย 1) โอกาส (Opportunity) คือ ความเชื่อของผู้กระทำที่มีต่อสถานการณ์หรือทางเลือกที่มีอยู่ โดยพิจารณาแล้วว่าภายใต้สถานการณ์

นั้นมีช่องทางและจังหวะที่เหมาะสม จึงเลือกกระทำตาม โอกาสนั้น 2) ความสามารถ (Ability) คือ การรับรู้เกี่ยวกับกำลังหรือพลังของตนเองในการที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผู้กระทำตระหนักถึงความสามารถของตนก่อนที่จะมีการตัดสินใจกระทำพฤติกรรมใดๆ และ 3) การสนับสนุน (Support) คือ การช่วยเหลือที่ผู้กระทำเชื่อว่าตนจะได้รับจากผู้อื่นในรูปแบบต่างๆ

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เป็นเหตุ เป็นผล ในการตัดสินใจเพื่อจะกระทำหรือไม่กระทำ สิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคล อาจแยกออกเป็น 2 องค์ประกอบ คือ 1) คน ได้แก่ เป้าหมายของคน ต้องการ ความเชื่อ ความคิด จิตสำนึก ความรู้สึก ความรู้ ความเข้าใจ และทักษะความสามารถ 2) ปทัสถานทางสังคมหรือบรรทัดฐานทางสังคม ดังนั้น การอธิบายและการคาดการณ์ปรากฏการณ์ทางสังคมจะต้องอาศัยองค์ประกอบดังกล่าวเป็นปัจจัยหรือตัวแปรในการวิเคราะห์

Reeder (1973 : 60-74) ยังได้อธิบายอิทธิพลที่เป็นสาเหตุต่อการตัดสินใจและการกระทำทางสังคมของบุคคลไว้ 10 ประการ ดังนี้ 1) ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคมจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งแต่ละคนจะมีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำ 2) บุคคลจะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผล โดยการตัดสินใจจะสอดคล้องหรือตรงกับความต้องการของคนในสถานการณ์นั้นๆ 3) เหตุผลบางประการอาจจะสนับสนุนหรือต่อต้านการตัดสินใจที่จะกระทำพฤติกรรมของบุคคลก็ได้ 4) เหตุผลที่เกี่ยวกับการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำ มักมีค่าน้ำหนักที่แตกต่างกัน 5) เหตุผลที่เกี่ยวกับการตัดสินใจกระทำสิ่งใด มิใช่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งหรือทั้งหมด แต่เป็นกลุ่มเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ 6) กลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทุกโอกาส 7) กลุ่มปัจจัยหรือเหตุผลที่มีต่อการตัดสินใจกระทำทางสังคมหรือส่วนร่วมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ 8) ในบางสถานการณ์อาจมีทางเลือกมากกว่าหนึ่งทางเลือกที่ตอบสนองต่อการเลือกแสดงพฤติกรรมในสถานการณ์นั้น 9) ในสถานการณ์เดียวกัน แต่ละบุคคลอาจเลือกตัดสินใจแตกต่างกัน และ 10) เหตุผลของการตัดสินใจ สามารถมองได้จากทางเลือกที่ได้เลือกแล้ว

3. ทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal Theory) เป็นสัมพันธภาพระหว่างบุคคลอันเป็นผลรวมของการปฏิบัติและการกระทำระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปได้มีส่วนร่วมในการติดต่อสื่อสารหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยใช้ความอดทน ความรักใคร่ ความเข้าใจอันดี และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการยอมรับในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังที่ (Evans 1996 ; อ้างถึงใน อมรพรรณ ประจันตวนิชย์. 2007 : 28) อธิบายทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่าง

บุคคลของชุลติแวน ผู้ซึ่งศึกษาพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันของบุคคลว่า พฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์เป็นผลมาจากสัมพันธภาพระหว่างบุคคล บุคคลไม่สามารถแยกความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่นได้เลยตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งชุลติแวนเชื่อว่าทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลของเขาเกิดจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ 2 ประการ คือ

- 1) ความต้องการความพึงพอใจ (Satisfaction) เป็นความต้องการทางสรีระวิทยา เช่น ความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ เป็นต้น และ 2) ความต้องการความมั่นคง (Security) เป็นความต้องการด้านจิตสังกรมถึงความสุขสบายใจ การมีความคิด มีค่านิยมอยู่ในกรอบที่สังคมยอมรับ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้อยู่ที่สัมพันธภาพระหว่างบุคคล โดยที่บุคคลจะได้รับความอุ่นใจ เพราะมีเพื่อน ซึ่งเพื่อนในที่นี้หมายถึงบุคคลที่สนิทสนมที่จะยอมรับทุกข้อร้อนได้ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเดียวกันหรือไม่ก็ตาม การสร้างสัมพันธภาพนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต บุคคลจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวด้านต่างๆ ของชีวิตส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพของตนกับบุคคลอื่น บางคนแม้มีความรู้ดีแต่ไม่มีการติดต่อสื่อสารที่ดีหรือมีการติดต่อสื่อสารในรูปแบบที่ไม่เหมาะสมก็อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงานหรือการดำรงชีวิตได้สอดคล้องกับ พิสิทธิ์ ประทุมบาล (1980 : 3) กล่าวว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในการทำงาน คือ การเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีหรือการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน เพราะสัมพันธภาพระหว่างบุคคลส่งผลต่อสัมพันธภาพของกลุ่มด้วย หากในกลุ่มมีความรักใคร่กัน สมักรสมานสามัคคีมีความผูกพันกันทางด้านจิตใจด้วยน้ำใสใจจริงแล้วก็จะทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะเป็นผลต่อการเพิ่มผลผลิตที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม ทำให้การดำเนินงานในองค์กรดำเนินไปด้วยความราบรื่นและมีประสิทธิภาพ จากทฤษฎีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สัมพันธภาพระหว่างบุคคลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปได้มีส่วนร่วมในการติดต่อสื่อสารหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือเข้าร่วมกิจกรรมของสังคม

4. ทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทของสาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว)

วิไซ พันดานวง (2004 : 1) กล่าวว่า การพัฒนายากที่จะให้ความหมายเป็นสากลได้ แต่ก็พอสรุปได้ คำว่า พัฒนา (Development) เป็นคำพูดที่ใช้กันอย่างแพร่หลายอย่างกว้างขวาง เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสุขภาพเจริญพันธุ์ การพัฒนาเด็กน้อย เป็นต้น คำว่า การเจริญเติบโต (Growth) ก็ใช้อย่างแพร่หลายเหมือนกัน เช่น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

เป็นต้น ความหมายของการเจริญเติบโตนั้น แตกต่างไปจากความหมายของการพัฒนา คือ การเจริญเติบโตมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มขึ้นในเชิงปริมาณหรือขนาดหรือรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้และเห็นได้ ความหมายของการพัฒนาจึงกว้างกว่าและควบคุมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ดีกว่า ความสำคัญของการพัฒนาได้เน้นหนักถึงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ (Quality of life) เป็นสำคัญ คุณภาพชีวิตจะดีได้ จะต้องลดความเหลื่อมล้ำในเรื่องของรายได้ รวมทั้งแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น การว่างงาน ความยากจนการตกต่ำของราคาพืชผลทางด้านกิจกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เรียกกันว่า ความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs Approach) หรือสนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ดังนี้ 1) ความต้องการขั้นต่ำของครอบครัวเกี่ยวกับการบริโภคจำนวนหนึ่ง เช่น การมีอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และ ที่อยู่อาศัย 2) บริการต่างๆ ที่เป็นสิ่งจำเป็นแต่ชุมชน เช่น น้ำดื่ม ไฟฟ้า ถนน การศึกษา การขนส่ง เป็นต้น ในราคาที่เป็นธรรม 3) สิทธิพื้นฐานของมนุษย์จะต้องได้รับการยอมรับ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และ 4) การมีเวียกเฮ็ดงานทำ เพื่อมีรายได้สามารถเลี้ยงครอบครัว

ดังนั้น ทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทของสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มี 2 ทฤษฎี (วิไล พันธ์านวง, 2004 : 13-14) ดังนี้

4.1 ทฤษฎีสภาวะทันสมัย (Modernization Theory) กระแสหลักที่พิจารณาว่าจุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยขบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม และ จัดโครงการสร้างทางการเมืองและการบริหารตามแบบของประเทศอุตสาหกรรม เป็นทฤษฎียึดถือแนวทางการลงทุนเป็นหลัก และผลการพัฒนาวัดจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ เน้นการพัฒนาเมือง โดยเชื่อว่าการพัฒนาจะแพร่กระจายไปยังชนบทและด้านการกิจกรรมในที่สุด โดยมีเนื้อหาสำคัญของทฤษฎีทันสมัย มีดังนี้

4.1.1 จุดมุ่งหมายของการพัฒนา : เชื่อว่าการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาประเทศชาติ

4.1.2 สาขาการผลิต : เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นศูนย์กลางของสาขาอื่นๆ เช่น ด้านกิจกรรม การค้า และการบริหาร

4.1.3 พื้นที่ดิน : เน้นการพัฒนาพื้นฐานโครงสร้างของชุมชนเมือง ที่เอื้ออำนวยต่ออุตสาหกรรม

4.1.4 การจัดความสำคัญในการผลิต : เน้นเสริมสร้างระบบตลาดให้เป็นกลไกสำคัญในการบ่งชี้ว่า ควรผลิตอะไร ผลิตอย่างไร

4.1.5 วิธีการผลิต : เน้นการใช้ทุนเป็นหลัก หรือ เน้นการใช้เทคโนโลยีมากกว่า
ใช้แรงงาน

4.1.6 การใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า

4.1.7 แหล่งทุนในการพัฒนา : เน้นการสะสมทุนภายในและการกู้ยืมจาก
ต่างประเทศ

4.1.8 การวัดผลการพัฒนา : วัดจากระดับรายได้ต่อหัวคน

4.1.9 ความสัมพันธ์ระหว่างสาขาการผลิต : การลงทุนเพื่อพัฒนาโครงสร้าง
พื้นฐานให้แก่ภาคอุตสาหกรรม โดยเชื่อว่าการลงทุนอุตสาหกรรมจะทำให้นิยมแพร่กระจาย
ไปสู่ภาคอื่นๆ โดยรัฐบาลไม่ต้องลงทุนโดยตรง เพียงแต่สนับสนุนให้ภาคอื่นๆ รองรับกับความ
เจริญเติบโตจากการพัฒนาเปลี่ยนเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรม และ การพัฒนาเมือง

4.1.10 การวางแผนพัฒนา : กำหนดจากบนหาล่าง (Top-Down Planning) โดย
รัฐเป็นแกนนำมีบทบาทในการวางแผนพัฒนาประเทศ, ทฤษฎีภาวะทันสมัย เป็นทฤษฎีกระแส
หลักที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบ และ ขบวนการพัฒนาของประเทศโลกที่สามที่มี
โครงสร้างด้านเศรษฐกิจ สังคมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและวิธีการที่จะแก้ไข คือ การสร้าง
ความทันสมัย ตามแบบอย่างความสำเร็จของสังคมของบรรดาประเทศพัฒนาแล้ว

4.2 ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Need Theory) เป็นทฤษฎีที่มีจุดมุ่งหมาย
สำคัญในการสร้างที่ตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ
กำหนดนโยบาย และมีแนวทางพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งด้วยตนเองในที่สุด โดยมีเนื้อหา
สำคัญของทฤษฎี

4.2.1 จุดมุ่งหมายของการพัฒนา : เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานตาม
เกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนด

4.2.2 สาขาการผลิต : เน้นการกสิกรรมปลูกฝังเป็นศูนย์กลาง

4.2.3 พื้นที่ดิน : เน้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของสังคมชนบทที่เอื้ออำนวยต่อการ
ผลิตด้านต่างๆ

4.2.4 การจัดลำดับความสำคัญของการพัฒนา : อาศัยกลไกทางการเมือง และ
เน้นการพัฒนาแขวง เมือง บ้าน ชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

4.2.5 วิธีการผลิต : เน้นแรงงานเป็นหลัก (Labour Intensive)

4.2.6 การใช้เทคโนโลยี ที่เหมาะสมในประเทศ

4.2.7 แหล่งทุนในการผลิต : สะสมทุนภายในชุมชน และ ภายในประเทศ

4.2.8 การวัดผลการพัฒนา : เน้นที่สวัสดิการทางสังคมและส่งเสริมคุณภาพชีวิต (Quality of Life)

4.2.9 ความสัมพันธ์ระหว่างสาขาการผลิต : เน้นเรื่องการพัฒนาแบบผสมผสาน ไม่ปล่อยให้อุตสาหกรรมขยายตัวเร็ว จนเป็นการทำลายด้านกิจกรรมปลูกฝัง

สำหรับทฤษฎีนี้เป็นทางเลือกหนึ่งของแนวความคิดกระแสหลักของการพัฒนาที่มีอิทธิพลมากต่อการกำหนดขบวนการ ซึ่งเน้นการพึ่งตนเองค่อนข้างเป็นรูปธรรม

แนวคิดการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

“การมีส่วนร่วม” เป็นการเกี่ยวข้องทางจิตและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งส่งผลให้การกระทำของกลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายและเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังนี้

Whang (1981 : 91-92) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่มเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน หรือระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา ในขณะที่ Midgley and others (1986 : 25) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมต้องมีส่วนเกี่ยวข้องตามแบบประชาธิปไตยจากประชาชนอย่างสมัครใจใน 3 ประการ คือ 1) เป็นเรื่องที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการพัฒนา 2) มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาคกัน และ 3) มีความเชื่อถือในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบายและแผน ส่วน Oakler and Marten (1987 : 28) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือหรือการเปิดโอกาสให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจ รวมถึงการเรียนรู้และการค้นคว้าข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เพื่อนำไปสู่นโยบายในการปฏิบัติ สำหรับ Gustavo (1992 : 4) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่าง แต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและลึกกลงไปมากกว่าเพียงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมนี้เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบของแต่ละบุคคล หรือกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม

กาญจนา แก้วเทพ (1995 : 99) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องเป็นการมีส่วนร่วมชนิดที่ประชาชนเป็นตัวตั้ง คือ เป็นเจ้าของโครงการ บุคคลภายนอกนั้นเป็นฝ่ายสนับสนุน ชาวบ้านเป็นผู้วางแผน ดำเนินตามรูปแบบ และวิธีการที่ชาวบ้านคุ้นเคย ตัดสินใจเมื่อต้องการทางเลือกแบบต่างๆ ในการแก้ปัญหา ภูมิรัฐ ภูมิปัญญา และภูมิธรรม รวมทั้งตัวบุคคลในการระดมความคิดในการแก้ปัญหา ต้องมาจากชุมชนเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเป็นผู้แก้ไขข้อผิดพลาดหรือความขัดแย้งอันอาจเกิดขึ้นตามวิธีการของตัวเอง และนี่คือ แนวทางวัฒนธรรมชุมชน นั่นเอง ในขณะที่ ปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (1999 : 138-139) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ 2 ความหมาย คือ 1) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาโดยบุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยี การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น 2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การส่งเสริมและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือการพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการเพื่อรักษาประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่บุคคลสามารถแสดงออกตามความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา 2) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อความเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากร โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ส่วน เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2002 : 114) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง บุคคลสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายพัฒนา เป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนในการพัฒนา หลังจากที่กำหนดวัตถุประสงค์ แผนงานและปฏิบัติตามแผนงานร่วมกันแล้ว ยังมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ รวมทั้งการควบคุม ประเมินโครงการ และ ทนงศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ (2003 : 74) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาความรู้ความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ชุมชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดสิ่งที่เขา

ต้องการ ปัญหาที่กำลังเผชิญ แสดงออกซึ่งวิธีแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกโดยที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

จากความหมายของการมีส่วนร่วม ได้ครอบคลุมการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่ เริ่มต้น ของการวางแผน ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล หมายความว่า การวางแผนโครงการใดๆ ก็ตามจะต้องเริ่มต้นด้วยการปรึกษาหารือร่วมกัน วิเคราะห์หรือชี้ชัด ตัวปัญหาให้ได้ และชุมชนจะต้องมาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา วิธีแก้ปัญหา ที่พวกเขาเห็นว่าเป็นไปได้ จนถึงการลงมือปฏิบัติและการประเมินผลแล้วเริ่มชี้ชัดปัญหา และเริ่มโครงการใหม่เป็นวงจรไปเรื่อยๆ

ดังนั้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนตั้งแต่ เริ่มต้นคิด โครงการ กิจกรรม โดยเริ่มค้นหาปัญหา สาเหตุ วางแผน กำหนดเป้าหมาย ตัดสินใจ การลงมือดำเนินงาน ระดมทรัพยากรและเทคโนโลยี สรุปบทเรียน ติดตามประเมินผล รับผลประโยชน์ที่ เกิดขึ้นร่วมกัน โดยทั้งนี้ต้องตั้งอยู่ในความเป็นธรรมอย่างเสมอภาคกัน

2. ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมทำให้เกิดการระดมความคิดระหว่างผู้เกี่ยวข้อง มีความคิดเห็นที่หลากหลาย ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มบุคคลอย่างแท้จริง ดังนั้น ได้มีผู้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (1995 : 129) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วม ไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) การพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Inter Dependance) เป็นลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัย กันและกัน รับผิดชอบร่วมกัน เพราะฉะนั้นผลออกมาไม่ดีก็ต้องรับผิดชอบร่วมกันทั้งสองฝ่าย 2) คุณภาพ (Balance) เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน และ 3) หุ้นส่วน (Partner) เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ไม่ขัดแย้งหากแต่สนับสนุนซึ่งกันและกันในขณะที่ อริศรา ชูชาติ, นวรัตน์ สุวรรณพงษ์ และวิไลวัลย์ โภยแก้วพริ้ง (1995 : 16-17) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการมี ส่วนร่วม ไว้ 5 ประการ คือ 1) การยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ โดยทุกคนต้องยอมรับว่าแต่ละบุคคลมี ความสามารถ มีความคิดสร้างสรรค์ และมีศักยภาพที่แตกต่าง 2) การพัฒนาการทำงานร่วมกัน ทุกคนต้อง เชื่อว่าบุคคลรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้ว จะต้องดำเนินการที่เข้มแข็งและคิดพัฒนางาน อยู่เสมอ 3) ต้องมีความเชื่อและศรัทธาว่าทุกคนคือทรัพยากรที่สำคัญ สามารถนำความสามารถ

ประสบการณ์ และความชำนาญของสมาชิกในกลุ่มมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด 4) การกำหนดแผนงานหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มมีมติร่วมกัน และ 5) ความรับผิดชอบเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การทำงานเป็นไปตามแผนและบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ส่วน สัมฤทธิ์ กางเพ็ง (2001 : 11) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการระดมความคิดเห็นระหว่างผู้เกี่ยวข้อง 2) การมีส่วนร่วมมีผลในทางจิตวิทยา คือ ทำให้เกิดการต่อต้านน้อยลง 3) เปิดโอกาสให้มีการสื่อสาร สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์การทำงาน 4) เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้แสดงความสามารถและฝึกทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และ 5) การมีส่วนร่วมทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น การตัดสินใจมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากขึ้นด้วย และ ทนงศักดิ์ คุ่มไชนะ (2003 : 75) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมของทุกคนที่เราเคารพ ให้ การยอมรับและยกย่อง 2) งานพัฒนาเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนในชุมชนเป็นจำนวนมาก 3) กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงประชาชนผู้ด้อยโอกาส และยากจน ในชุมชน 4) ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่ามีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จโดยอาศัย วิธีให้ประชาชนที่มีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรประชาชน 5) การมีส่วนร่วมของ ชุมชน เป็นเรื่องของ การปฏิบัติการเป็นกลุ่มหรือของกลุ่มอันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพัน ของ สมาชิก 6) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน และ 7) ชุมชนย่อมรู้ดีว่าตนเองกำลังต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะแก้ปัญหาอย่างไร

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1) บุคคลที่มีส่วนร่วมต้องมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานอย่างชัดเจน 2) ทุกคนจะต้องมีความเป็นอิสระและเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น 3) ความคิดเห็นที่แตกต่างจะนำไปสู่หนทางแห่งการแก้ปัญหา 4) บุคคลที่มีส่วนร่วมต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้มีความสามารถในการแสดงออก และ 5) การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การพัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ

3. กระบวนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่ม อันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่มาเข้าร่วม เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขา และในขณะเดียวกันก็ให้ประโยชน์ แก่ส่วนรวมด้วย ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็นและได้มีผู้กล่าวถึงดังนี้

Shadid and others (1982 : 356) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดความต้องการ จัดลำดับความสำคัญ และนโยบายสำหรับประชาชน การตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการเกี่ยวกับใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการ ได้บ้าง และทำประโยชน์โดยวิธีใด 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์เกี่ยวกับผลประโยชน์ภายในกลุ่ม และผลประโยชน์ในทางที่เป็นโทษและผลประโยชน์ที่เกิดผลดี และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเกี่ยวกับความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations)

อคิน รพีพัฒน์ (1984 : 100-101) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชน มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน และขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมการติดตามและประเมินผลงาน ในขณะที่ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 1997 : 19) และ (พจนา เทียนธาดา. 2000 : 41-42) นำแนวคิดของ (Cohen and Uphoff. 1977 : 27-58) มาผสมผสานกับแนวคิดของ นักวิชาการไทย สรุปว่ากระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นตอนที่ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา และกำหนดความต้องการส่วนรวม ทั้งนี้การวางแผนในลักษณะแบบล่างขึ้นบน (Bottom-Up Planning) จะสร้างบทบาทให้บุคลากรในองค์กรมีอำนาจในการตัดสินใจและมีส่วนร่วมมากกว่าการวางแผนแบบบนลงล่าง (Top-Down Planning) 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน เป็นขั้นตอนที่ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย กำหนดวิธีการ และวางแนวทางการดำเนินงานตามลำดับความสำคัญ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่ทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ตั้งแต่การบริหารงานจนถึงการลงมือปฏิบัติเป็นการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และประสานขอความช่วยเหลือ และ 4) การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผล เป็นขั้นตอนที่ทุกคนในองค์กร รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาประเมินผลว่าการดำเนินงานตามแผนสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้หรือไม่ ซึ่งอาจแบ่งการประเมินผลออกเป็นประเมินย่อยหรือการประเมินในภาพรวม สอดคล้องกับ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ; (อ้างถึงใน สานิตย์ เวียงเพิ่ม. 2001 : 25) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนา

ศึกษาและเรียนรู้ความเป็นอยู่ของชุมชน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนร่วมกับ
 ประชาชน โดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม 2) วางแผนเพื่อแก้ปัญหา
 โดยมีการรวมกลุ่มอภิปราย แสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับผู้
 อภิปราย และสรุปประเด็นสำคัญ ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้าร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็น
 อย่างเต็มที่ และนักพัฒนาต้องกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด
 3) การลงมือปฏิบัติตามแผนที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วม
 ในขั้นตอนนี้จะต้องได้รับความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน และ 4) การ
 ประเมินผลโดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนย่อยๆ ต่างๆ ในการทำงาน
 ประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินเพื่อที่จะแก้ไขได้ทันที

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ (2002 : 115) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วม
 ของชุมชนมีประโยชน์ ดังนี้ 1) ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้
 วิธีการแก้ ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนผ่านกิจกรรม กระบวน
 การทำงานตาม โครงการ 2) เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้
 ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจและกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน 3) เป็นช่องทาง
 สะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องตรงประเด็น 4) เป็นการสร้าง
 จันทมดีร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบ ธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากการสร้าง
 ข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม 5) เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล
 เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมี การแลกเปลี่ยน ความรู้ ละข้อคิดเห็นระหว่างกัน
 ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ ที่มีประโยชน์มาก 6) เป็นการ
 สนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เกิดขึ้นในพฤติกรรม
 ของประชาชนในชุมชน และ 7) ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจาก
 โครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และจะช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลบำรุงรักษา

พาลาภ สิงหเสนี และคณะ (2002 : 49) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมไว้
 ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน โครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการ
 ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและ
 จัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ รวมทั้งร่วมกันกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ กำหนด
 วิธีการ และแนวทางดำเนินงาน 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนิน โครงการ เป็นขั้นตอนที่
 ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่โครงการ เช่น ช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุ
 อุปกรณ์ และแรงงาน หรือโดยบริหารงาน ประสานงาน ตลอดจนประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับ

โครงการให้ผู้อื่นทราบ และ 3) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมิน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามา มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้น ว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่หรือมีการประเมินย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้า ซึ่งทำเป็นระยะๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) เป็นการประเมินสรุปรายยอดของโครงการทั้งหมดและ บัณฑิต อ่อนคำ ; (อ้างถึงใน พิชชา บัวเยี่ยม. 2004 : 26-27) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ แนวทางในการดำเนินการ ตลอดจนกำหนดทรัพยากรที่จะใช้ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุน ทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก 4) การมีส่วนร่วมขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ และ 5) การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

จากกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น ชุมชนย่อมรู้ดีว่าตนเองกำลังต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และต้องการจะแก้ปัญหาอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนากิจกรรม ย่อมช่วยให้โครงการต่างๆ เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง คือ ทำให้ชุมชน ยอมรับโครงการ ไม่เกิดกระแสต่อต้าน เนื่องจากเป็นโครงการที่เกิดจากความต้องการของชุมชน แต่จะก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ จะดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชน มีการระดมทรัพยากร เพื่อการพัฒนา และจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนใน ชุมชนมากขึ้น

ดังนั้น สรุปได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

การวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชน

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชนเผ่าลื้อ บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงคุก แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยที่มีพื้นฐานของการผสมผสานความรู้ ปรัชญา แนวคิด และวิธีการวิจัยหลายสาขา เช่น การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีคนเป็นศูนย์กลาง (People Centered) และการมีจุดยืนที่จะสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) ซึ่งมุ่งพัฒนาจิตสำนึกและความมุ่งมั่นของประชาชนให้แน่วแน่แก้ไขปัญหาตามสภาพความเป็นจริงของสังคม (Social Realities) ในลักษณะของการลงมือกระทำร่วมกัน (Collective Action) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Whyte (1991 : 20) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชน มีใช้ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย ในส่วนของ Britha Mikkelsen (1995 : 61) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเกิดมาจาก 2 แนวคิด คือ 1) การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น (Local People) ในการเลือก การออกแบบ การวางแผน และการสนับสนุน โครงการที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน โดยต้องมีความเข้าใจว่า การรับรู้ของท้องถิ่น ทักษะคิด คุณค่า และองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่นำมาใช้และเป็นไปได้ และ 2) การทำความเข้าใจ ความต่อเนื่องของผลสะท้อน (Feedback) ในการบูรณาการกิจกรรมของการพัฒนา

สุภางค์ จันทวานิช (1988 : 31) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่อาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล โดยการวิจัยประกอบด้วย 1) การปฏิบัติการ

หมายถึง กิจกรรมที่โครงการต้องดำเนินการและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง 2) การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกๆ ฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ได้แก่ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนสิ้นสุด

สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร (2003 : 17) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทของชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย คือ 1) ชาวบ้านประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา 2) นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน คือ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน 3) นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย หมายถึง ผู้ที่ต้องการแสวงหาคำความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน ส่วนชอบ เข้มกลัด และ โกวิทย์ พวงงาม (2004 : 3-8) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงาน และติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา อีกทั้ง นงนภัศ กุวัธญู เทียงกมล (2008 : 180-181) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการเรียนรู้และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย คือ 1) ระหว่างชาวบ้าน คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2) นักปกครอง และ 3) ผู้วิจัย โดยเริ่มต้นตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมิน และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินการ รวมทั้งมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน ตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหาลงมือพัฒนาต่อไป

ฉลาด จันทสมบัติ (2008 : 238-240) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีลักษณะดังนี้ 1) การสร้างความรู้ (Produce Knowledge) โดยการผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน 2) รูปแบบของความรู้เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) สหวิทยาการ (Interdisciplinary) และการเรียนรู้ข้ามสาขาวิชา (Transdisciplinary) 3) การสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ ให้เป็นรูปธรรม 4) การใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ (Practical) 5) กระบวนการเบ็ดเสร็จ (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากร

อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 6) กระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า 7) สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-Awareness) ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และพัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-Concept) ของประชาชน 8) สร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological Society) ที่คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย 9) การมองอนาคต (Future Oriented) ในการสร้างแนวทางของการกระทำ การปฏิบัติ การพัฒนาโครงสร้างให้เกิดอนาคตที่ต้องการ และ 10) การมองโลกในแง่ดี (Optimistic) ตามหลักการพื้นฐานของแนวคิดปลดปล่อยที่เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมของเขาได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะส่งเสริมศักยภาพด้านนี้ของบุคคล และ รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2008 : 310-311) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการนำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกัน คือ 1) การปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ 2) การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย

จึงสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการวิจัยที่เกิดจากการปฏิบัติร่วมกัน โดยชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิจัย ร่วมกันทำงานในลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนโดยสนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

2. หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Holter and Schwartz-Barcott (1993 : 298-304) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นหลักการมีส่วนร่วม การสะท้อนกลับ การเสริมพลังอำนาจ และการมีอิสรภาพของกลุ่ม หรือคณะบุคคลที่แสวงหาปรับปรุงสภาพสังคมของตนเอง โดยการวิจัยจะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากชาวบ้านและชุมชนเป็นสำคัญ ส่วน Tandon ; (อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ รามสูตร. 1997 : 33-34) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการ ส่งเสริม ยกย่อง และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเอง 3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยสามารถให้ได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นใน

ระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้
อย่างเหมาะสม 4) สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหา
ของชาวบ้าน และ 5) ปลดปล่อยความคิดจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถใช้ ความคิด ความเห็น
ของตนอย่างเสรีในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้ วิจารณ์ญาณใน
การวิเคราะห์ วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ Sumayao (1999 : 7-14) กล่าวว่า หลัก
สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ให้ประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการ
ค้นหาและอธิบายโลกสังคมของตน 2) ให้ประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่
จะสร้างโอกาสและความเป็นไปได้สำหรับกิจกรรมใหม่ๆ ให้กับตนเอง และ 3) การมีส่วนร่วม
ของประชาชนต้องเป็นจริงทั้งในระดับการเมือง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

กมล สุกประเสริฐ (1997 : 9) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี
ส่วนร่วม คือ 1) ประชาชนได้รับการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น 2) ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น และ
3) ประชาชนมีการเผยแพร่พลังความรู้อีกขึ้น ส่วน ชรพรรณ ธาณี (2540 : 56) กล่าวว่า หลัก
สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถ
รวมตัวกันขึ้นมาในรูปแบบขององค์กรประชาชนและสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
มีความเข้มแข็ง ทั้ง โครงสร้างและการดำเนินงาน โดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถ
ของประชาชนด้วยระบบข้อมูลทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูล เพราะข้อมูลจะช่วย
ให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนเกิด
ความสามารถในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดย
การสร้างทีมท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา

พันธ์ทิพย์ รามสูตร (1997 : 60-63) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการให้ความเคารพภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบ
การสร้างความรู้ในชุมชนด้วยการปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ให้
ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน และการปลดปล่อยแนวความคิด
เพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ
มีส่วนร่วมมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. รูปแบบ : เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
2. อุดมการณ์/ปรัชญา : เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
3. จุดมุ่งหมาย : มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิ

ของมนุษย์

4. กรอบการวิจัย : กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
5. จุดเน้น : คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
6. เป้าหมาย : ปรับเปลี่ยนความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
7. ยุทธวิธี : เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
8. วิธีการ : เรียบง่ายใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน
9. การวิเคราะห์สถานการณ์ : การมององค์รวม (Holistic Approach)
10. รูปแบบการพัฒนา : ปลอดภัย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจ คือ ความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนและเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง
11. มองชาวบ้าน : เป็นผู้ทำประโยชน์ ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
12. ผลลัพธ์ (Out put) : ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจ และแรงใจของประชาชน

บุญนาค ตีวกุล (2000 : 93) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชนทำการศึกษาชุมชนเน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะ เพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2003 : 40-41) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญทั้งการพัฒนาและการแสวงหาคำความรู้ มีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการได้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการกระทำเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งมีการเชื่อมต่อระหว่างองค์ความรู้กับการปฏิบัติหรือการได้มาซึ่งผลของการวิจัยจะถูกเชื่อมไปสู่การพัฒนาแบบวงจรและเป้าหมายหลัก คือ ชีตความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหาของผู้อยู่กับปัญหา ได้แก่ คนที่อยู่กับปัญหามีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นระบบขึ้น มีวิธีการจัดการกับเงื่อนไขต่างๆ ที่ยุ่งยากและเรื่องความเป็นเอกภาพของคนในชุมชนอย่างยืดหยุ่นขึ้น

ชอบ เข้มกัลด และ โกวิทช์ พวงงาม (2004 : 23-24) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิง

ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถนำออกมาใช้ได้หากได้รับการพัฒนา 2) ความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) จึงต้องมีการสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง 3) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ 4) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network) สอดคล้องกับ ฉลาด จันทรสมบัติ (2008 : 234-242) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้บุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปแบบของการรวมตัวเป็นองค์กร โดยมีนักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร ช่วยอบรมความรู้และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน โดยต้องระวังในการครอบงำความคิดและการตัดสินใจของชุมชน โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ซึ่งยึดหลักสำคัญ คือ 1) ให้ความสำคัญและเคารพภูมิความรู้ของชาวบ้าน 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน 3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน 4) สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน และ 5) ปลดปล่อยความคิด ให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี และ รังสรรค์ สิงหเลิศ (2008 : 311) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education) และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (Action) เพื่อที่จะให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่

ดังนั้น สรุปได้ว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Development) และหลักการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Problem Based Learning) เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นความยั่งยืนบนพื้นฐานของการดำรง

อยู่ของคุณภาพชีวิตทั้งของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

3. กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สุชาติ ทวีสิทธิ์ (อ้างถึงใน ชนพรรณ ธานี, 1997 : 57-65) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นกระบวนการและขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชนและการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนี้

กระบวนการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1. การเตรียมชุมชน
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน
3. กำหนดรูปแบบการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล
6. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase) ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
 - 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
2. ระยะการทำวิจัย (Research Phase)
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนด
3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)
 - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น

แนวทางแก้ไข

- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
4. ให้นำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)
 - 4.1 กำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
5. ระยะเวลาติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

เป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการวิจัย ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ โดยรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมของหมู่บ้านได้รับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการพยายามร่วมกันของทุกฝ่ายในการช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

พันธุ์ทิพย์ रामสูตร (1997 : 43-54) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า ลำดับขั้นตอนในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. การเลือกชุมชนเป้าหมาย
2. การเข้าสู่ชุมชน
3. การบูรณาการเข้ากับชุมชน
4. การศึกษาสังคมเบื้องต้น
5. การแนะนำให้ประชาชนรู้จักกับหลักการและแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำเสนอภาพรวมของการวิจัยก่อนเริ่มทำการวิจัย
6. การระบุปัญหา
7. การแนะนำวงจรการวิจัย
8. การเลือกปัญหาที่จะวิจัย
9. วิธีการหาทางเลือก
10. การวางแผนวิจัย
11. การเก็บข้อมูลเป็นระบบ
12. การวิเคราะห์
13. การเสนอชุมชน เพื่อให้ชุมชนตรวจสอบ แก้ไข

14. การวางแผนปฏิบัติ เพื่อเตรียมชุมชนให้รับรู้ถึงการปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงที่อยากจะให้เกิดขึ้นในอนาคต
 15. ประเมินความเป็นไปได้ของแผน โดยสอบถามความคิดเห็นจากประชาชนผู้รู้ในหมู่บ้าน
 16. โครงการนำร่อง โดยการทำให้โครงการขนาดเล็กก่อนทำโครงการขนาดใหญ่ เพื่อเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์
 17. ทดลองวิธีอื่นๆ โดยทดลองทำหลายๆ วิธี ก่อนลงมือปฏิบัติจริง
 18. ทบทวนแผนปฏิบัติการ จากผลของโครงการนำร่องที่ได้รับการทดสอบแล้วนำมาแก้ไข ปรับปรุงแผนปฏิบัติการอีกครั้ง
 19. การจัดสรรทรัพยากร เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองโดยจัดสรรทรัพยากรภายในก่อนภายนอกชุมชน
 20. การวางแผนการติดตามกำกับและประเมิน เตรียมก่อนนำแผนไปปฏิบัติ โดยหรือชุมชนให้ตระหนักตัวแปรสำคัญที่ควรเน้นและควรสนใจเป็นพิเศษขณะนำโครงการลงปฏิบัติ
 21. การตั้งคณะทำงาน
 22. การนำแผนลงปฏิบัติ
 23. การติดตามกำกับกับความก้าวหน้าของโครงการ
 24. การประเมินโครงการ
 25. กระบวนการวิจัยเป็นกิจวัตรของชุมชน
 26. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้คงอยู่ในชุมชน
 27. การสื่อสารของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของนักวิชาการชุมชน โดยผ่านรายงานวิจัย
 28. วิเคราะห์กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 29. เขียนรายงาน
 30. กระบวนการนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ใหม่ภายในชุมชนโดยชุมชนเองที่ไม่มีนักวิจัยจากภายนอกมาช่วย
- อมรวิชัย นาคทรพรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (1998 : 8-11) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบ่งขั้นตอนดังนี้
1. ขั้นเตรียมการประสานพื้นที่ นักวิจัยต้องเตรียม

- 1.1 การคัดเลือกชุมชน
- 1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน
2. **ขั้นเริ่มวิจัย** ใส่ใจกระบวนการชุมชน นักวิจัยพึงกระทำ ได้แก่
 - 2.1 การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน
 - 2.2 การกำหนดปัญหา
 - 2.3 การร่วมกันออกแบบการวิจัย
 - 2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน
3. **ขั้นพัฒนามุ่งแก้ปัญหาชุมชน** นักวิจัยพึงดำเนินการ ดังนี้
 - 3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ
 - 3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้
 - 3.3 การติดตามและประเมินผล

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร (2003 : 30-31) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. **ระยะก่อนการทำวิจัย (Pre-research Phase)** ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
 - 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
2. **ระยะของการทำวิจัย (Research Phase)** ได้แก่
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
 - 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
 - 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน
3. **ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)** ได้แก่
 - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น

- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่
 - 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร
 - 4.3 การปฏิบัติตามแผน
5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) ได้แก่
 - 5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ
 - 5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

ชอบ เข้มกลัด และ โกวิทช์ พวงงาม (2004 : 35-50) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

 1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre- research Phase) ประกอบด้วย
 - 1.1 การสร้างสัมพันธภาพ
 - 1.2 การสำรวจและการศึกษาชุมชน
 - 1.3 การคัดเลือกชุมชน
 - 1.4 การเข้าสู่ชุมชน
 - 1.5 การเตรียมคน (ชาวบ้าน นักพัฒนา) และการเตรียมเครือข่าย
 2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย
 - 2.1 การศึกษาชุมชน
 - 2.2 การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน
 - 2.3 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ
 3. ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase)
 4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)
 5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

ฉลาด จันทรสมบัติ (2008 : 244) ที่กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนา ประกอบด้วย มิติแรก ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา มิติที่สอง ร่วมวางแผน มิติที่สาม ร่วมดำเนินการ มิติที่สี่ ร่วมรับผลประโยชน์ และมิติที่ห้า ร่วมติดตาม ประเมินผล ซึ่งการเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ของการวิจัย ก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา และยังสอดคล้องกับ รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2008 : 313-317) ที่กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ขั้นการศึกษาบริบท 2) ขั้นกำหนดปัญหา 3) ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย 4) ขั้นติดตาม ตรวจสอบ และปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย และ 5) ขั้นการสรุปผลการวิจัย โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษานักวิจัย และนักพัฒนา ซึ่งขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระยะ คือ

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ประกอบด้วย

- 1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport)
- 1.2 การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community)
- 1.3 คัดเลือกชุมชน (Selecting Community)
- 1.4 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community)
- 1.5 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย

- 2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis)
- 2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification)
- 2.3 การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase)
- 2.4 การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase)
- 2.3 ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ จัดทำรายการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

ดังนั้นจึง สรุปได้ว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) 2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) และ 3) ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่ส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษา นักวิจัย และนักพัฒนา

การศึกษาชุมชน

1. ความหมายของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนเพื่อทำความเข้าใจสภาพต่างๆ ของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี และเศรษฐกิจ มุ่งเน้นถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ของชุมชน ดังที่นักวิชาการได้ให้ความหมายของการศึกษาชุมชน ดังนี้

ชยันต์ วรรณระภูติ (1993 : 35) กล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การศึกษาและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการ มีศักยภาพอย่างไรในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้ ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ อรพินท์ สฟโซคชัย (1994 : 27) กล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การที่นักพัฒนาต้องทำความเข้าใจข้อมูล สภาพหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ผู้นำความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม การเมืองระดับหมู่บ้าน ตลอดจนสภาพปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานต่อไป จิตติ มงคลชัยอรัญญา (1997 : 4) กล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้ได้อย่างไร มีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีปัญหา ความเดือดร้อนอย่างไรบ้าง มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในชุมชนอะไรบ้าง เช่น ผู้นำ กลุ่ม หรือการรวมตัวที่เข้มแข็ง เป็นต้น และได้สรุปถึง

การศึกษาชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่า เขามีแบบแผนในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ อย่างไร เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่างๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาโดยทั้งที่ชุมชนเสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา

ชนพรรณ ธานี (1997 : 34) กล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้ นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ซึ่งการศึกษาชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนนั้นมีความแตกต่างในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้การเข้าใจแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ (1997 : 21) กล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้าไปทำความเข้าใจทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของงานพัฒนาทุกๆ ด้าน เพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างพอเพียง เป้าหมาย และทิศทางการทำงานของเราจะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ฉลาด จันทรมบัติ (2008 : 29-31) ซึ่งกล่าวว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การที่เข้าไปศึกษาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีคิด การทำงาน ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งการศึกษาชุมชน ประกอบด้วย 1) การทำความเข้าใจ 2) การยอมรับ 3) การเรียนรู้ 4) การทำความเข้าใจ 5) การอธิบายอย่างเป็นระบบ 6) การตีความหมายที่ซ่อนอยู่ 7) การวิเคราะห์ และ 8) การประเมินผล

จึงสรุปได้ว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง การที่ นักวิจัย นักวิชาการ และนักพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอกชุมชน ได้ทำความเข้าใจและศึกษาข้อมูล สภาพหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ผู้นำ ความเชื่อของหมู่บ้าน ศิลปวัฒนธรรม การเมืองระดับหมู่บ้าน ตลอดจนสภาพปัญหาต่างๆ เพื่อเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้าน ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติร่วมกับชุมชน เพราะสามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่างๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาโดยทั้งที่ชุมชนเสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษาวิจัย

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อนำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถในการกำหนดปัญหา การประเมินศักยภาพในด้านต่างๆ ของชุมชน อันจะนำมาซึ่งโครงการและ

กิจกรรมเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาด้วยความร่วมมือจากทั้งผู้ศึกษาและตัวชุมชนเอง ดังมีผู้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน ดังนี้

อรพินท์ สพโชคชัย (1994 : 6) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะพัฒนา ความเข้าใจนี้จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานการประชุม หรือหมู่บ้าน ในขณะที่ ธนพรรณ ธาณี (1997 : 34-35) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน คือ 1) เพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน 2) เพื่อทดสอบความรู้เดิมให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นเรื่องการสร้างแนวคิด ทฤษฎีใหม่ 3) เพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์ในงานพัฒนา ส่วน จิตติ มงคลชัยอรัญญา (1997 : 6) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน คือ 1) เพื่อให้เข้าใจและเห็นลู่ทางในการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มในชุมชน ริเริ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของตน 2) เพื่อทราบถึงข้อมูลเชิงปริมาณทำให้รู้ปัญหาชุมชนในภาพรวม นอกจากนี้ ฉลาด จันทรสมบัติ (2008 : 31-32) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน คือ 1) เพื่อทดสอบความรู้ต่างๆ เพื่อยืนยันและเป็นการทำให้ความรู้เดิมมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น 2) เพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นหาความรู้ใหม่เพิ่มเติมความรู้ให้มากยิ่งขึ้น 3) เพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์และเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อการวางแผนและนโยบาย รวมทั้งการนำไป ใช้ในทางปฏิบัติ เช่น 1) เห็นลู่ทางในการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มในชุมชนริเริ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหของตนเอง 2) สามารถดึงศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาจากล่างขึ้นบน 4) เพื่อกำหนดลักษณะและขอบเขตของปัญหาชุมชน 5) เพื่อทราบว่าปัญหาส่งผลกระทบหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชุมชนเพียงใด 6) เพื่อศึกษาความยุ่งยากสลับซับซ้อนของปัญหาและแนวทางที่จะปรับปรุงแก้ไข 7) เพื่อทราบว่าบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดที่สนใจให้การสนับสนุนหรือคัดค้านการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน 8) เพื่อค้นหาวิธีแก้ปัญหที่ปฏิบัติได้และสามารถนำมาใช้ได้ผลเป็นอย่างดี 9) เพื่อค้นหาทรัพยากรที่มีอยู่ของท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในการแก้ปัญห และ 10) เพื่อเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับขั้นตอนในการแก้ปัญหของชุมชน

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน คือศึกษาหาข้อเท็จจริงเพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะพัฒนา เพราะการเข้าใจเรื่องต่างๆ ของชุมชนที่ถูกต้องนั้น มีผลต่อการทำงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

3. ประเภทของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนสามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้ (ธนพรรณ ธาณี, 1997 : 35)

1. การศึกษาชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1.1 การศึกษาชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป เป็นการศึกษาชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงทั่วไปภายในชุมชน

1.2 การศึกษาชุมชนแบบทดสอบความรู้เดิม เป็นการศึกษาชุมชนในลักษณะที่ต้องการทดสอบความรู้ต่างๆ ให้เกิดความรู้ที่น่าเชื่อถือมากขึ้น

1.3 การศึกษาแบบนำไปใช้ในการพัฒนา เป็นการศึกษาหาข้อเท็จจริงภายในชุมชนในเรื่องต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในงานพัฒนาและการวางแผน

2. การศึกษาชุมชนตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้

2.1 การศึกษาชุมชนโดยละเอียด เป็นการศึกษาเพื่อต้องการหาข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ด้าน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง การศึกษาประเภทนี้จะนำข้อมูลไปวางแผนในอนาคต เป็นแนวทางในการพัฒนาและใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.2 การศึกษาชุมชนแบบข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าวๆ เป็นการศึกษาชุมชนที่ต้องการข้อมูลบางเรื่องที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเกี่ยวกับชุมชน เพื่อนำไปลงมือเกี่ยวกับการปฏิบัติงานพัฒนาทันที

3. การศึกษาชุมชนตามวิธีการเก็บข้อมูล

3.1 การศึกษาชุมชนแบบสำรวจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

3.2 การศึกษาชุมชนแบบการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด เป็นวิธีการเก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพ เช่น การใช้แนวทางในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง ซึ่งได้เข้าไปศึกษาชุมชนอย่างมีการสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

3.3 การศึกษาชุมชนแบบเอกสาร คือ การศึกษาชุมชนจากข้อมูลที่มีการบันทึก

3.4 การศึกษาชุมชนแบบอื่นๆ โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลอื่นๆ เช่น การใช้แบบประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

4. การศึกษาชุมชนตามวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

4.1 การศึกษาชุมชนแบบปริมาณ ที่ต้องใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

เป็นการเสนอข้อมูลตั้งแต่พื้นฐานทั่วไปในลักษณะของตัวเลขสถิติต่างๆ จนถึงการวิเคราะห์สถิติขั้นสูง

4.2 การศึกษาชุมชนแบบคุณภาพ ที่มีการเสนอข้อมูลในลักษณะของการอธิบาย พรรณนาเนื้อหาโดยละเอียด จากข้อมูลที่ได้จากการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในชุมชน เป็นระยะเวลานาน

5. การศึกษาชุมชนตามผู้กระทำการศึกษา

5.1 การศึกษาชุมชนแบบกระทำคนเดียว

5.2 การศึกษาชุมชนแบบกระทำเป็นกลุ่ม

6. การศึกษาชุมชนตามทัศนะของผู้ศึกษา

6.1 การศึกษาชุมชนโดยคนภายนอกชุมชน

6.2 การศึกษาชุมชนโดยบุคคลภายในชุมชน

จากประเภทของการศึกษาชุมชนดังกล่าว สรุปได้ว่า การศึกษาชุมชนได้แบ่งเป็นหลายประเภท แต่ละประเภทมีความหมายหลากหลายรูปแบบ ดังนั้นการศึกษาชุมชนที่ดี มีความเหมาะสมจะต้องมีการศึกษาด้วยวิธีที่หลากหลาย มีการผสมผสานหลายรูปแบบ เนื่องจากแต่ละแบบมีข้อดีและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน และถ้าผสมผสานเข้าด้วยกัน ก็จะได้หลายรูปแบบ การศึกษาชุมชนย่อมมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากขึ้น

4. วิธีการและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลของการศึกษาชุมชน

วิธีการและการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน ในด้านต่างๆ นับว่ามีความสำคัญต่อนักวิจัย และนักพัฒนาที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชน การเรียนรู้สภาพที่แท้จริงของชุมชน การวางตัวที่เหมาะสมและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลของชุมชนที่ถูกต้องนั้น จำเป็น ต้องมีเทคนิค วิธีการและกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน ดังนี้

4.1 การสังเกต เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทหนึ่งที่ยอมรับ วัตถุประสงค์ เพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

กรอบการสังเกตเพื่อให้เห็นพฤติกรรมของชาวบ้านในบทบาทต่างๆ ซึ่งนักวิจัย นักพัฒนา ผู้ศึกษาชุมชนควรศึกษาเพื่อช่วยในการสังเกต (สุภางค์ จันทวานิช, 2542 : 94) ดังนี้

1. ฉากและบุคคล (Setting)

2. พฤติกรรม (Acts)
3. แบบแผนพฤติกรรม (Activities)
4. ความสัมพันธ์ (Relationship)
5. การมีส่วนร่วม (Participation)
6. ความหมาย (Meaning)

ประเภทของการสังเกต แบ่งออกได้ 3 ประเภท (ฉลาด จันทรสมบัติ, 2008 : 51-52) ดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation)
 2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-participant Observation)
- แบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ 1) การสังเกตอย่างมีโครงสร้าง (Structured Observation)
- 2) การสังเกตการณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) และ 3) การสังเกตในห้องปฏิบัติการ (Laboratory Observation)

บทบาทในการสังเกตของนักวิจัย นักพัฒนา ผู้ศึกษาชุมชน มี 4 บทบาท ได้แก่

1. ผู้มีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ (Completed Participant)
2. ผู้มีส่วนร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ (Participant-as-Observer)
3. ผู้สังเกตการณ์เป็นผู้มีส่วนร่วม (Observer-as-Participant)
4. ผู้สังเกตการณ์อย่างสมบูรณ์ (Complete Observer)

4.2 การสัมภาษณ์ คือ การสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการ จุดสนใจของการสัมภาษณ์ คือ การหาข้อมูลเกี่ยวกับกฎระเบียบ ระบบ หรือปรากฏการณ์สังคมหนึ่งๆ ที่เกี่ยวกับบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับระบบวัฒนธรรม (ฉลาด จันทรสมบัติ, 2008 : 52-56) รายละเอียดของการสัมภาษณ์ ดังนี้

4.2.1 ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ดีควรคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

- 1) ผู้สัมภาษณ์ต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์
- 2) ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องเป็นบุคคลที่สำคัญให้ข้อมูลที่แท้จริง

4.2.2 ประเภทของการสัมภาษณ์ แบ่งออกได้ดังนี้

1) แบ่งตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

1.1) การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused Interview)

1.2) การสัมภาษณ์ที่ไม่กำหนดคำตอบล่วงหน้า (Non-directive

Interview)

- 1.3) การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง (In-depth Interview)
- 1.4) การสัมภาษณ์ซ้ำ (Repeated Interview)
- 2) แบ่งตามเทคนิคการสัมภาษณ์ มีดังนี้
 - 2.1) สัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structured Interview) คือ สัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม (Interview Schedule) และสัมภาษณ์ตามแบบคำถามที่กำหนดไว้ (Questioned Interview)
 - 2.2) การสัมภาษณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)
 - 2.3) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)
 - 3) หลักการสัมภาษณ์ มีขั้นตอน ดังต่อไปนี้
 - 3.1) การแนะนำตัว (Introduction)
 - 3.2) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี (Good Relationship)
 - 3.3 การเข้าใจวัตถุประสงค์ (Objectives)
 - 3.4 การจดบันทึก (Take Note)
 - 3.5 การสัมภาษณ์ (Interview) เทคนิคและวิธีการสัมภาษณ์ในระหว่างการสัมภาษณ์ คือ การสังเกตการณ์ (Observing) การฟัง (Listening) การซักถาม (Questioning) การถามซ้ำ (Probing) และการกล่าวขอบคุณ (Thanks)
- 4.3 การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการศึกษาชุมชนที่ต้องมีการวางแผนเตรียมการอย่างเหมาะสม และเรื่องที่สนทนากลุ่มนั้นเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจ การนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มละประมาณ 6-12 คน หรือ 4-5 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กว้างขวางและลึกซึ้ง มีเนื้อหาสาระหรือข้อมูลเชิงคุณภาพ
 - องค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม (ฉลาด จันทรสมบัติ, 2008 : 57) มีดังนี้
 - 4.3.1 บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้จดบันทึก (Note-taker) และผู้ช่วย (Assistant)
 - 4.3.2 แนวทางในการสนทนากลุ่ม
 - 4.3.3 อุปกรณ์สนาม
 - 4.3.4 แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม
 - 4.3.5 ส่งเสริมบรรยากาศ
 - 4.3.6 ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา
 - 4.3.7 สถานที่ระยะเวลา

4.4 การใช้ข้อมูลเอกสาร เป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการหาข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับอดีต หรือข้อมูลที่พร้อมแก่การนำไปใช้ เช่น ข้อมูลทางด้านประชากร

การใช้ข้อมูลเอกสาร (ฉลาด จันทรสมบัติ. 2008 : 59) มีรายละเอียด ดังนี้

4.4.1 ชนิดของข้อมูลเอกสาร คือ สถิติและบันทึกต่างๆ เอกสารข้อมูลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

4.4.2 ข้อมูลเอกสารเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ได้มาก โดยนักวิจัย นักพัฒนา ผู้ศึกษาชุมชนต้องหัดตรวจสอบและตีความเอกสาร

4.5 การลงสู่ชุมชน มีความสำคัญต่อการวิจัยและการศึกษาชุมชน เพราะว่าการลงสู่ชุมชนต้องกำหนดบทบาทที่เหมาะสมของนักวิจัยที่อยู่ในชุมชน และการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในชุมชน ล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำงานวิจัยชุมชนต่อไป โดยเฉพาะการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนที่จำเป็นต่อการศึกษาวิจัย

หลักการเลือกชุมชนและการพิจารณาในการลงชุมชน (ฉลาด จันทรสมบัติ. 2008 : 60) ดังนี้

4.5.1 การลงสู่ชุมชน โดยเริ่มจาก 1) พิจารณาว่าชุมชนสามารถตอบโจทย์ปัญหาของการศึกษาวิจัยได้หรือไม่ 2) พิจารณาว่าชุมชนเหมาะสมในด้านต่างๆ อย่างไร 3) พิจารณาการจัดเตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ ที่จำเป็นต่อการศึกษา 4) พิจารณาการเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณี ภาษา วัฒนธรรม และความเป็นอยู่

4.5.2 การแนะนำตัวเอง และการกำหนดสถานภาพและบทบาทที่เหมาะสมของผู้ศึกษาในการเข้าสู่ชุมชน

4.5.3 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

4.6 การศึกษาแบบผสมผสาน คือ การนำเอาวิธีต่างๆ ในการศึกษาชุมชนมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน โดยเริ่มต้นลงสู่ชุมชน จากนั้นใช้สิ่งเกิดทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้ข้อมูลเอกสารในการศึกษาหาประวัติของชุมชน การสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดร่วมกับชุมชน การจดบันทึกต่างๆ ในระหว่างการศึกษา ชุมชน เทคนิคและวิธีการแบบผสมผสานเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้รับทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชนได้มากในมุมมองที่หลากหลาย

กาญจนา แก้วเทพ (1995 : 30) กล่าวว่า การศึกษาแบบผสมผสานมีวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง (มีแบบสอบถาม) และไม่มีโครงสร้าง

2. การสนทนาพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม
4. การจดบันทึกประจำวัน
5. การทำกรณีศึกษาเหตุการณ์หรือธรรมเนียมประเพณีอันใดอันหนึ่ง
6. การเข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านในงานพัฒนา หรืองานพิธีต่างๆ
7. การสัมภาษณ์เจาะลึก
8. การอ่านเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
9. การศึกษาอัตชีวประวัติของผู้นำ
10. การทำกรณีศึกษา ครอบครัว หรือเครือข่าย

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (อ้างถึงใน ฉลาด จันทรสมบัติ. 2008 : 61) กล่าวว่า การศึกษาแบบผสมผสานมีวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนเพื่อเข้าใจสถานะและการเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้น ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่
 - 1.1 สภาพภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
 - 1.2 ลักษณะโครงสร้างของประชากร
 - 1.3 ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณสุขปโภคของชุมชน
 - 1.4 ประวัติความเป็นมาของชุมชน
2. การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรในการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค ได้แก่
 - 2.1 การครอบครองทรัพยากรในการผลิต
 - 2.2 กระบวนการผลิตและผลผลิต
 - 2.3 การแลกเปลี่ยนและการบริโภค
 - 2.4 รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน
3. การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับระบบสังคมและการเมืองในชุมชน
 - 3.1 ครอบครัวและเครือญาติ เช่น รูปแบบครอบครัว ความสัมพันธ์เครือญาติ
 - 3.2 เพื่อนบ้านและเพื่อน
 - 3.3 กลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มอุปถัมภ์ กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มการเมือง

กลุ่มอื่นๆ ที่ทางการเข้ามาจัดตั้ง เป็นต้น

 - 3.4 การศึกษาต่างๆ ของชุมชน

3.5 การศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในเชิงอำนาจ
ผู้นำและความขัดแย้งในชุมชน

4. การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน

4.1 ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพ
แวดล้อมทางกายภาพและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ โดยเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจใช้เป็นทรัพยากรในการดำรงชีพ

4.2 ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง

4.3 ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์และสภาพแวดล้อม
ทางกายภาพ

4.4 ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งทั้งหลายและชีวิตหลัง
ความตาย

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อนี้เป็นการใช้การสังเกตและ
สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. สังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน
2. สัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาและพิธีกรรม
3. การสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับพิธีกรรม

สรุปได้ว่า วิธีการและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลของการศึกษาชุมชน เพื่อ
เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ความสืบเนื่องในระบบต่างๆ รวมถึงความสัมพันธ์ในชุมชน
โดยพยายามเข้าใจชุมชนอย่างรอบด้านในสภาวะปัจจุบัน มีจุดเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่ตน
สนใจ หรือเห็นว่ามีความสำคัญต่องานพัฒนา และพยายามระบุปัญหาจากทัศนคติของคนในชุมชน
ประกอบกับแนวทางการศึกษาของผู้ศึกษาวิจัย และเริ่มหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว
เกิดขึ้นในเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ในกาลเวลาใด และคนในชุมชนได้แก้ปัญหา
หรือปรับปรุงตัวอย่างใดในสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งการวางกรอบในการเก็บรวบรวมข้อมูลของ
ชุมชนแบบนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจสภาพต่างๆ ของชุมชนได้ดีขึ้น

บริบทบ้านน้ำเงิน เมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา

บริบทบ้านน้ำเงิน เมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย
ประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีดังนี้

1. สภาพและคุณลักษณะพิเศษของบ้านน้ำเงิน (บ้านน้ำเงิน, 2009 : เลขที่ 24/นง.)

1.1 ที่ตั้งของบ้าน บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา ห่างจากเทศบาลเมือง 12 กิโลเมตร เป็นชนเผ่าลื้อ ซึ่งในปี ค.ศ. 1843 ได้ย้ายมาจากเมืองขอมคูนเหนือ แขวงพงสาลี ลักษณะภูมิประเทศทิศเหนือติดกับบ้านโพนทอง ทิศใต้ติดกับบ้านสะโกน ทิศตะวันออกติดกับบ้านไลลอด และทิศตะวันตกติดกับบ้านปางชาย ลักษณะบ้านน้ำเงิน เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเนื้อที่ทั้งหมด 110,000 เฮกตาร์ ปัจจุบันมีประชากร จำนวน 337 คน เป็นชายจำนวน 143 คน หญิงจำนวน 194 คน มีจำนวนวัว 81 หลังคาเรือน จำนวน 113 ครอบครัว อาชีพหลัก คือ ชาวนาและเกษตรกรรม

1.2 การปกครอง มีการจัดตั้งของอำนาจการปกครองบ้านและองค์การจัดตั้งมหาดชน ดังนี้ 1) อำนาจการปกครองบ้าน 3 คน 2) สมาชิกพรรค 9 คน 3) แนวร่วม 3 คน 4) สมาชิกวัยหนุ่ม 3 คน 5) สมาชิกวัยสาว 3 คน 6) สหพันธ์แม่หญิง 4 คน 7) ตำรวจบ้าน 9 คน มีอาวุธ 3 กระบอก 8) ป้องกันความสงบบ้าน 6 คน มีอาวุธ 1 กระบอก และ 9) หน่วยใกล้เคียงขึ้นบ้าน 7 คน

2. การงานแต่ละด้าน (บ้านน้ำเงิน. 2009 : เลขที่ 24/นง.)

2.1 ด้านแนวคิดการเมือง ประกอบด้วย 1) อำนาจการปกครองบ้าน แนวคิดหลักคืองานการเมืองให้การศึกษา อบรม แนวคิดการเมืองให้กับประชาชน โดยยึดมั่นต่อการนำพาของพรรค 2) ครอบครัวมีความอบอุ่น มั่นคง สร้างเศรษฐกิจของครอบครัวให้หลุดพ้นออกจากความยากจน และพึ่งตนเองได้และ 3) เผยแพร่นโยบาย มติ คำสั่ง กฎระเบียบ กฎหมายต่างๆ ต่อสาธารณชน

2.2 ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 1) อำนาจการปกครองบ้านและองค์การจัดตั้งทุกภาคส่วนสนับสนุนให้ประชาชนทำนา ปลูกต้นไม้ให้ผล และพืชชนิดอื่นๆ ในการบริโภคและจำหน่ายเป็นสินค้าเพื่อเพิ่มรายได้ภายในครอบครัว บ้านน้ำเงินมีเนื้อที่ทั้งหมด 110,000 เฮกตาร์ มีเนื้อที่นา 48 เฮกตาร์ ได้รับความผลิต 182,400 ตัน/ปี เฉลี่ยได้ข้าว 423.96 กิโลกรัม/ปี/คน 2) มีสวนยางพารา 58 เฮกตาร์ สวนไม้กฤษณา 12 เฮกตาร์ สวนส้ม 12 เฮกตาร์ ร้านขายของ 12 ร้าน ร้านขายอาหาร 2 ร้าน รถ 4 ล้อขึ้นไปมี 16 คัน รถจักรยานยนต์ 58 คัน รถแทรกเตอร์ รถไถนาเดินตาม 48 คัน โรงสีข้าว 35 โรง บ่อปลา 11 บ่อ โคและกระบือ 56 ตัว สุกร 170 ตัว และสัตว์ปีก 3,000 กว่าตัว เฉลี่ยรายได้ 1,859,000 กีบ/ปี/คน (ประมาณ 7,400 บาท/ปี/คน) และมีเครื่องตัดหญ้า 80 เครื่อง

2.3 งานด้านวัฒนธรรมและสังคม ชนเผ่าลื้อนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1 แห่ง

มีพระสงฆ์ประจำวัด 4 รูป และบ้านน้ำเงินเป็นบ้านวัฒนธรรมของเมือง ซึ่งได้ผ่านมาตรฐานเงื่อนไขเกี่ยวกับการสร้างคน ครอบครัว และบ้านวัฒนธรรม ครั้งที่ 03/07/2008 จนมาถึงวันที่ 07/11/2008

2.4 งานการศึกษา มีดังนี้ 1) โรงเรียนประถมศึกษา ตั้งแต่อนุบาล – ป. 5 มีอาคารเรียน 3 หลัง มีครูสอน 6 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 5 คน มีนักเรียนทั้งหมด 95 คน เป็นชาย 43คน หญิง 52 คน 2) มีโรงเรียนมัธยมศึกษา ม.1-ม.4 มีห้องเรียน 1 หลัง หอพักครู 1 หลัง มีนักเรียน 128 คน เป็นชาย 47 คน หญิง 71 คน และมีครูสอน 7 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 1 คน

2.5 งานสาธารณสุข มีสถานอนามัย 1 แห่ง พนักงานประจำสถานอนามัย 2 คน ระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง 1 คน ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ 1 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน มีห้องพนักงาน 2 ห้องนอน ห้องตรวจโรค 1 ห้อง ชายยา 1 ห้อง และห้องนอนคนไข้ 1 ห้อง มี 2 เตียงนอน รวมมูลค่ากองทุนยาทั้งหมด 16,148,000 กีบ (ประมาณ 64,000 บาท) ซึ่งในหมู่บ้านน้ำเงินนั้นงานด้านสาธารณสุขมีดังนี้ 1) มีหมอตำแยประจำบ้าน 2) มีร้านขายยาชั้น 3 หนึ่งร้าน 3) มีแผนที่ของบ้านครบ 4) มีหอข่าวสารของบ้าน 5) มีเครื่องกระจายเสียงของบ้าน 6) มีน้ำสะอาดใช้เพียงพอ 7) มีส้วม 82 ส้วม คิดเป็นร้อยละ 100 8) บริเวณบ้านสะอาด 78 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 98 9) ย้ายคอกสัตว์ออกจากใต้ถุนบ้าน 81 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 99 10) มีหลุมขยะ 82 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 100 11) ทางหญ้าขอบเขตรอบบ้านเป็นประจำ 79 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 98 12) มีท่อระบายน้ำเสีย ไม่มีแหล่งเพาะยุง 79 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 98 13) ตัมน้ำดื่ม 82 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 100 14) ผู้หญิงตั้งครรภ์ทั้งหมด 10 คน ได้ตรวจครรภ์ และมีบัตรติดตาม 10 คน คิดเป็นร้อยละ 100 15) ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ 15-45 ปี จำนวน 106 คน วางแผนลูกห่าง 75 คน คิดเป็นร้อยละ 70.75 16) แม่ลูกอ่อนให้ลูกกินนมแม่ 4 เดือนขึ้นไป จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 100 17) ผู้หญิง 15-45 ปี จำนวน 109 คน ได้ฉีดยา TT/มีบัตร 100 คน คิดเป็นร้อยละ 91.74 18) เด็กเล็ก 1 วัน – 2 ปี จำนวน 24 คน ได้ฉีดยา/มีบัตร 21 คน คิดเป็นร้อยละ 87.5 19) เด็กอายุ 1-5 ปี จำนวน 48 คน ได้กินยาฆ่าพยาธิและวิตามิน A จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 100 20) จำนวนมุ้งเก่าใช้ในปัจจุบัน จำนวน 238 หลังคาเรือน 21) ต้องการมุ้งเพิ่ม จำนวน 112 หลังคาเรือน และ 22) ต้องการซ่อมมุ้งโดยใช้น้ำยากันยุง จำนวน 38 หลังคาเรือน

2.7 แนวทางและแผนการ ให้การศึกษาอบรมด้านการเมืองและแนวคิดในแต่ละ การงานต่างๆ ขององค์การจัดตั้งที่เกี่ยวข้องทุกชั้น ให้ประชาชนทุกคนหลุดพ้นออกจากความยากจน การไม่รู้หนังสือ และการที่มีสุขภาพแข็งแรง โดยเฉพาะทางด้านสาธารณสุข มีตัวชี้วัด

ดังนี้ 1) สร้างหอข่าว 1 หลัง 2) จะสืบต่อให้ประชาชนรักษาสามความสะอาดทุกครอบครัวให้ได้ร้อยละ 100 3) ทำความสะอาดบริเวณบ้านและถางหญ้า ปัดกวาดให้สะอาดอยู่เสมอร้อยละ 90 4) ให้แต่ละครอบครัวมีหลุมขะรื้อยละ 100 5) จะจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนน้ำ 6) จะเก็บเงินกองทุนน้ำ 7) จะปลูกระดุมให้ผู้หญิงตั้งแต่ 15-45 ปี มาฉีดยาให้ได้ร้อยละ 100 8) จะปลูกระดุมประชาชนพาลูกหลานมาฉีดยาและกินยาฆ่าพยาธิให้ได้ร้อยละ 100 9) จะย้ายคอกสัตว์ออกจากใต้ถุนบ้านให้ได้ร้อยละ 100 10) จำนวนส้วมใช้ให้ได้ร้อยละ 100 11) จำนวนครอบครัวกินน้ำต้มสุกให้ได้ร้อยละ 100 และ 12) การระบายน้ำสกปรก ไม่มีแหล่งเพาะพันธุ์ของยุง ร้อยละ 100 (ดวงคำ บุนปะเสิด. 2009) รับรองจากหัวหน้าห้องการสาธารณสุขเมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว)

3. บรรดามาตรฐานเงื่อนไขของบ้านตัวอย่างด้านสาธารณสุขสำหรับเมืองเวียงจันทน์

ดวงคำ บุนปะเสิด (2009) รับรองจากหัวหน้าห้องการสาธารณสุขเมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว)

3.1 บรรดามาตรฐานเงื่อนไขของบ้านตัวอย่างด้านสาธารณสุขสำหรับเมืองเวียงจันทน์ มีดังนี้

3.1.1 มีหอข่าวของบ้านด้านงานสาธารณสุข

3.1.2 มีขบวนการอนามัยสามสะอาด มีน้ำประปาใช้ตลอดปี นำใช้ส้วม มีหลุมขะรื้อย ย้ายคอกสัตว์ออกจากใต้ถุนบ้าน ตีมน้ำสุก นอนในมุ้ง

3.1.3 เด็กเล็กกลุ่มเป้าหมาย และผู้หญิงอายุตั้งแต่ 15-45 ปี ได้รับการหยอดยาฉีดยาให้ได้ ร้อยละ 95

3.1.4 เวลาตั้งครรภ์ต้องได้ตรวจ และฝากครรภ์ก่อนคลอด (มีบัตร) 1 ครั้ง ขึ้นไป เวลาคลอดต้องได้รับการทำคลอดจากหมอดำแยที่ได้รับการอบรม หรือแพทย์สถานีนานามัย โรงพยาบาล

3.1.5 เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างน้อย 6 เดือนขึ้นไป

3.1.6 เด็กในวัยเจริญเติบโต ได้รับการกินยาฆ่าพยาธิเพื่อเลี้ยงการขาดสารอาหาร

3.1.7 มี อสบ. หรือหมอชาวบ้าน หมอดำแยที่ได้รับการฝึกอบรม

3.1.8 มีผู้ยาประจำบ้านและดำเนินการปกติ สามารถตอบสนองยาพื้นเมืองจำเป็นได้ (ไม่ขาดทุน)

3.1.9 สามารถรักษาอาการโรคขั้นพื้นฐานเบื้องต้นได้

3.1.10 บ้านที่ไม่มี ครอบครัวยุติธรรมหรือนำใช้ยาบ้า ยาเสพติดอย่างเด็ดขาด

3.1.11 บ้านที่มีการ โฆษณา ศึกษาอบรม ลูกหลาน สมาชิกในครอบครัวของตน ให้ได้หมวกกันน็อก และไม่ขับรถเวลาเมา

3.2 การประเมินผลการจัดตั้งปฏิบัติของแต่ละบ้าน ประกอบด้วย

3.2.1 ถ้าปฏิบัติได้ครบทุกเงื่อนไขถือว่าดีเด่น สามารถให้ประกาศ เป็นบ้าน สาธารณสุขตัวอย่างนำหน้า

3.2.2 ถ้าปฏิบัติได้มาตรฐานหลักที่ไม่อาจขาดได้ ให้ถือว่าเป็นบ้านสาธารณสุข พื้นฐาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชนเผ่าลื้อ บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงจันทน์ แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชุมชน ของตนเอง ดังนี้

นพพร นิลณรงค์ (1992 : 159-180) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พัฒนาชุมชน ศึกษากรณี บ้านไม้ตะเคียน ตำบลตะเคียนปม กิ่งอำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน พบว่า 1) ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 3 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วม โดยตรงในกิจกรรมหรือ โครงการที่เป็นกิจกรรมภายในที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาภายใน ที่คนในชุมชนร่วมกันคิดขึ้น 2) การมีส่วนร่วมเข้าร่วม โดยอ้อมในกิจกรรมที่เป็นทางการหรือ กิจกรรมที่มาจากภายนอกชุมชนที่ชาวบ้านประเมินว่าตนเองมีอำนาจ การควบคุม การตัดสินใจ 3) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน คือ เป็นการเข้าร่วม โดยมีกลุ่มแกนกลางและวงแหวน รอบนอกที่ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาร่วมคิดและลงมือทำตามความสนใจในปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งการ มีส่วนร่วมในลักษณะโดยตรงจะมีมากในกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมภายในชุมชน การมีส่วนร่วม โดยอ้อมจะมีมากในกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมที่จะต้องทำร่วมกับองค์กรภายนอกและส่วน ราชการ แต่การมีส่วนร่วมมากที่สุดเป็นลักษณะผ่านกลุ่มแกนกลางที่สนใจปัญหาของหมู่บ้าน 2) ระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนจะมีมากและทุกขั้นตอน เมื่อกิจกรรมหรือ โครงการ เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชนที่สมาชิกประเมินแล้วว่า สามารถเข้าไป ควบคุมและตัดสินใจได้ การมีส่วนร่วมจะน้อยและเข้าร่วมบางขั้นตอน เมื่อ โครงการหรือ กิจกรรมนั้นเป็นกิจกรรมที่คิดขึ้นจากภายนอกชุมชนและประเมินแล้วเห็นว่าไม่สามารถเข้าไป

ควบคุมและตัดสินใจได้ 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการพัฒนา พบว่า มี ปัจจัยเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของ โครงการหรือกิจกรรมที่จะเข้าร่วมในขณะนั้น ซึ่งปัจจัย สังคมและ วัฒนธรรมมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด

พิมานา บูรณินทุ (1993) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีใน กิจกรรม การศึกษาและการพัฒนาในหมู่บ้านปวง กิ่งอำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน พบว่า สตรีมีส่วนร่วม โดยตรงในกิจกรรมที่สมาชิกกลุ่มช่วยกันกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ ในการดำเนินงานที่ทำ รายได้เสริมให้กับครอบครัว และมีส่วนร่วมโดยอ้อมในกิจกรรมที่เป็นงานส่วนรวมของชุมชน คือ กิจกรรมงานประเพณี กิจกรรมเหมืองฝาย และกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน โดยขั้นตอนในการ เข้าร่วมกิจกรรมสมาชิกกลุ่มสตรีมีส่วนร่วมคิดในการกำหนดกฎเกณฑ์ การดำเนินงานใน กิจกรรมที่ช่วยเพิ่มรายได้ และมีส่วนร่วมดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนและโรงเรียน ส่วน การได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรม คือ การได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ รวมทั้งการได้รับความรู้ในขณะเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวม ของชุมชน เพื่อต้องการทำประโยชน์ให้กับชุมชน จึงไม่มีการตรวจสอบการทำงาน เนื่องจากการ เข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะนี้เป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจในฐานะที่เป็นสมาชิกหนึ่ง ของชุมชน ความต้องการที่จะประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอันเป็นปัจจัย ทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้สตรีในหมู่บ้านรวมตัวก่อตั้งกลุ่ม ส่วนปัจจัยด้านการเมือง คือ การ ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน ในการให้ข้อเสนอแนะและช่วยแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และปัจจัยด้านสังคม คือ ความต้องการที่จะแสดงออกถึง ความมีน้ำใจของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ซึ่งต้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และระบบ ความเชื่อเรื่องปู่ย่าที่คนในชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นปัจจัย ทางวัฒนธรรมที่ส่งผลให้สตรี เข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านมากขึ้น และการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา ลำตะคอง กรณีศึกษา ชุมชนทุ่งสว่าง-ศาลาลอย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา นิสภัทร์ นวลคำแหง (1999) พบว่า ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่มีระดับความต้องการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาลำตะคองอยู่ในระดับปานกลาง และมีระดับการมีส่วนร่วมในปัจจุบันอยู่ในระดับต่ำ หรือถ้าหากพิจารณาจากระดับความลึกของการมีส่วนร่วมแล้ว อยู่ในขั้นพื้นฐาน คือ เป็นเพียง ผู้รับรู้ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาลำตะคองจากรัฐเท่านั้น และปัจจัยที่มีผลต่อระดับความต้องการ มีส่วนร่วมและระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาลำตะคอง ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มใน ชุมชน สถานภาพในชุมชน การรับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งน้ำ และ

การร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม/องค์กรภายนอก ข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ หน่วยงานของรัฐควร จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจ ในโครงการทางด้านสิ่งแวดล้อมและส่งเสริม การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเพิ่มการเผยแพร่ข่าวสารและผลกระทบของมลพิษทางน้ำแก่ ชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกและกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาลำตะคอง โดย สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาหน้าเลีย และพัฒนาความร่วมมือในการ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกันทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน และชุมชน

การศึกษาการมีส่วนร่วม ของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนย่อย ศึกษา กรณี เทศบาลเมืองระยอง จังหวัดระยอง ชูเกียรติ เปี่ยมศรี (2000 : 46-49) พบว่า ระดับการมี ส่วนร่วมของคณะกรรมการส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมี ส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชน ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ของคณะกรรมการในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ อายุ ซึ่งกรรมการชุมชนไม่ว่าอายุน้อยหรือ อายุมากมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนย่อยไม่แตกต่างกัน และระดับการศึกษา ซึ่งกรรมการ ชุมชนที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็น เพราะเทศบาลเมืองระยอง ได้ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการ พัฒนาชุมชนแก่กรรมการชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้กรรมการชุมชนที่มีระดับการศึกษา ต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน และสามารถมีส่วนร่วมใน การพัฒนาชุมชนได้เท่าเทียมกัน ส่วน สมชัย ศิริสมบัติ (2002 : 58-61) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วม ของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลไปสู่มืองนำอยู่ กรณีศึกษา เทศบาลเมืองบ้านบึง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนอยู่ในระดับมาก-ปาน กลาง โดยกรรมการชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก คือ กิจกรรมร่วมประชุมวางแผน ร่วมเป็น กรรมการจัดกิจกรรม ร่วมออกแรง วัสดุ หรือเงิน และร่วมรับทราบเมื่อกิจกรรมเสร็จสิ้นแล้ว ส่วนกรรมการชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมปานกลาง คือ กิจกรรมร่วมแสดงความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ ดังนั้น สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนขึ้นอยู่กับการมี ตำแหน่งทางสังคมในชุมชนนั้น และเหตุที่กรรมการชุมชนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมการประชุม วางแผน ร่วมเป็นกรรมการจัดกิจกรรม ร่วมออกแรง วัสดุ หรือเงิน และร่วมรับทราบ เมื่อกิจกรรมเสร็จสิ้นแล้วอยู่ในระดับมาก เพราะว่ากรรมการชุมชนมีบทบาทและหน้าที่เป็น ตัวแทนของประชาชนในชุมชน จึงมีภาระที่จะต้องเข้าประชุมและดำเนินกิจกรรมอยู่เกือบ ตลอดเวลาในทุกโครงการอยู่แล้ว ส่วนในกิจกรรมร่วมแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะนั้น อยู่ในระดับปานกลาง เพราะว่ากรรมการชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ร่วมประชุม ร่วมปฏิบัติ

มากกว่าการร่วมแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ซึ่งมักจะมอบให้หัวหน้ากลุ่มหรือ
 ประชามุขมนตรีเป็นผู้แสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแทน และ อมรรัตน์ ชัยบรรณ์เมือง.
 (2005 : 51-55) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชุมชนย่อยภายในเขต
 เทศบาล ศึกษากรณี เทศบาลตำบลแหลมฉบัง อำเภอสัตร์ราชา จังหวัดชลบุรี พบว่า ประชาชนมี
 ส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ในด้านการร่วมดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน การร่วมมือกันแก้ปัญหา
 ในชุมชน และการติดตามประเมินผล โดยมีการวางแผนในการทำงานและแก้ปัญหาความ
 ยากจนในปัจจุบัน การต่อต้านยาเสพติด การให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมด้าน
 สิ่งแวดล้อม ตลอดจนร่วมมือในการติดตามประเมินผลการทำงานที่ชุมชนดำเนินการแล้วได้
 สำเร็จตามเป้าหมาย ส่วนอายุ รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน การเป็นสมาชิก
 กลุ่ม ภาวะผู้นำ การติดต่อสื่อสาร บทบาทข้าราชการ และนโยบายรัฐบาล มีผลต่อการมีส่วน
 ร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

ณัฐพงษ์ เลียงสมบุรณ์ (2005 : 87-111) ได้ศึกษาการพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วม
 ของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขตอำเภอรวยทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร
 พบว่า 1) ประชาชนในตำบลต่างๆ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทในภาพรวมระดับมาก 4 ชั้น
 ได้แก่ ชั้นริเริ่มและวางแผนการพัฒนา ชั้นดำเนินการพัฒนา ชั้นรับผลที่เกิดจากการพัฒนา และ
 ชั้น ประเมินผลการพัฒนา สำหรับปัญหาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทตำบลใดเคันอยู่ใน
 ระดับปานกลาง 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นริเริ่มและวางแผนการพัฒนา ชั้นดำเนินการพัฒนา ชั้นรับผลที่
 เกิดจากการพัฒนา และระดับน้อย 1 ชั้น คือ ชั้นประเมินผลการพัฒนา 2) ปัจจัยภายในที่มีผลต่อ
 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ได้แก่ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้
 ความสามารถนำเอาผลของกิจกรรมมาใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้าง
 พื้นฐานซึ่งเป็นจุดแข็ง ส่วนการขาดความรู้ ความเข้าใจในการแสดงความคิดเห็นร่วมกันและ
 ขาดประสบการณ์ของประชาชนทำให้การวางแผนพัฒนาไม่ครบสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดอ่อน
 สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ การที่กฎหมายกำหนดให้ท้องถิ่นดำเนินการจัดทำแผนได้ตรงตาม
 ความต้องการของประชาชน และการที่ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอน และในส่วนที่
 เป็นอุปสรรค คือ การขาดความร่วมมือจากบุคลากรหลายหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการ
 ดำเนินงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ 3) การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนใน
 การพัฒนา โดยมีกลยุทธ์ 3 ลำดับ ได้แก่ 1) วางแผนการส่งเสริมและดำเนินการพัฒนาชนบทที่ดี
 ตามความต้องการของประชาชน และให้ประชาชนมีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วม
 วางแผนดำเนินการเพื่อลดปัญหาสังคม โดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นและช่วยเหลือ

ผู้ด้อยโอกาส 2) กำหนดวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรวมกลุ่ม กิจกรรมการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย และดำเนินการตามโครงการต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3) จัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าแลง จังหวัดเพชรบุรี ณิชชา เกษจำรัส (2006 : 61-71) พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนาชุมชนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อมองภาพการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างเป็นรายด้าน 4 ด้าน พบว่า ด้านต่างๆ เช่น ด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติการ และด้านการประเมินผลนั้น อยู่ในระดับปานกลาง แต่ด้านผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากกิจกรรมโครงการต่างๆ นั้น ประชาชนมีส่วนร่วมใน ด้านผลประโยชน์จากกิจกรรมโครงการอยู่ในระดับมาก เพราะโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ ที่มีนั้นเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้กลุ่มตัวอย่างเห็นถึงประโยชน์ที่ได้รับจากกิจกรรมโครงการต่างๆ ที่มีในชุมชน ส่วนในด้านปฏิบัติการ ด้านการตัดสินใจ และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง เพราะการร่วมปฏิบัติการนั้น เป็นเพียงการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกิจกรรมโครงการต่างๆ เท่านั้น มิได้เป็นผู้ปฏิบัติเอง ส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติตามที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลสั่งให้ทำเท่านั้น และในส่วนการศึกษาระดับความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของประชาชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้มากที่สุด คือ การวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนต้องมีการระดมความคิดเห็นร่วมกันของประชาชนในชุมชน รองลงมาคือ การพัฒนาชุมชนที่ถูกต้อง คือ การส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักคิดและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และน้อยที่สุด คือ การสร้างความเจริญของชุมชนเป็นเรื่องของผู้นำชุมชนเท่านั้น โดยที่ความรู้ในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูง เป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ ของทางองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจากการมีส่วนร่วมในการเข้ารับการฝึกอบรมของทางองค์การบริหารส่วนตำบลนี้เองเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้ในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับสูง รวมถึงการติดตามข่าวสารต่างๆ จากทางราชการ

ปรีดา เกษฎวารางกุล (2007) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการดำเนินงานด้านพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับสูง โดยกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนระดับสูงสุดในด้านความร่วมมือลงทุนและปฏิบัติงาน และด้านการมีส่วนร่วมค้นหาและสาเหตุของการพัฒนาชุมชน รองลงมาคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล และด้านการร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม ตามลำดับ โดย

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนและเทศบาลเมืองอุตุ คือ ระดับการศึกษา ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชน คือ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม การได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนา และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของกรรมการชุมชน อีก ชีรภาพ งามระเบียบ (2007 : 39-41) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาในการพัฒนาเทศบาลคูเมืองนำอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเนินสูง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี พบว่า ตามเกณฑ์ตัวชี้วัดความน่าอยู่ด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย ด้านบริการสาธารณสุขอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งการมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับน้อยส่วนความสัมพันธ์ของสถานภาพส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ อาชีพ และสถานภาพทางสังคม ไม่มีผลกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการศึกษาที่มีระดับการศึกษาไม่เหมือนกัน มีผลกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ณรงค์ วาริชล (2008 : 58-61) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลคูเมืองนำอยู่ ตรีศึกษา เทศบาลตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี พบว่า 1) ด้านการมีส่วนร่วม กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าทางเทศบาลให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาประชุมวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงานและติดตามผล จึงทำให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในด้านนี้อยู่ในระดับมาก 2) ด้านการมีส่วนร่วมคิดค้นปัญหา กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ เป็นเพราะทางเทศบาลดำเนินงานในรูปของสภาเทศบาล จึงสามารถให้กรรมการชุมชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมคิดหาปัญหาต่างๆ ร่วมวางแผนแสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะ 3) ด้านการมีส่วนร่วมปฏิบัติ กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทางเทศบาลเปิดโอกาสให้ทางกรรมการชุมชน ร่วมเป็นกรรมการในการวางแผนสนับสนุน ตลอดจนแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน 4) ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ จากกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงาน เสนอข้อคิดเห็นต่างๆ จึงสามารถร่วมตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ 5) ด้านการมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากรรมการชุมชนมีบทบาทและหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนในชุมชน จึงได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะในการที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้านสังคม ตลอดจนมีโอกาสร่วมประชุมวางแผน และ ประเสริฐ ศรีสุวรรณ (2008 : 34-36) ได้ศึกษา

การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาชุมชนย่อย ด้านการจัดสวัสดิการสังคมของเทศบาลเมืองคองหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองคองหงส์มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนย่อยด้านการจัดสวัสดิการสังคม เรื่องการส่งเสริมอาชีพและการดำเนินงานศูนย์สงเคราะห์ราษฎร ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการมีส่วนร่วม คิดร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามประเมินผลอย่างน้อย ซึ่งการที่เทศบาลจะดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ ที่กฎหมายกำหนดให้ต้องทำและอาจทำโดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะการพัฒนาที่สามารถสนอง ตอบต่อปัญหา และตรงกับความต้องการของประชาชนได้ จะขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนไม่ได้หากประชาชนมีส่วนร่วมมากการแก้ปัญหา และสนองตอบต่อความต้องการก็จะตรงกับความต้องการของประชาชนมากตามไปด้วย

การศึกษายาทบาทของบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี บ้าน โหรา อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด สุริยน จันทนคร (1993) พบว่า สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาหมู่บ้านโหรา ทั้งในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และด้านสังคม ขณะที่สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทน้อย และ สถาบันการศึกษามีบทบาทน้อยมากในการพัฒนาหมู่บ้านโหรา ในขณะที่การศึกษาของ มนตรี ปานกล้า (2542) ได้ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในจังหวัดลำปาง พบว่า 1) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของจังหวัดลำปางเพิ่มขึ้น 2) คณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นเพศชายและเพศหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน 3) ด้านเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ มีความรู้ความเข้าใจนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองอย่างดี ส่วน นันทนุช สังวาล (2546) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : หมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทยปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า 1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านปลายโพงพางเริ่มต้นจากการศึกษาดูงานและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในชุมชน ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้มี 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและทรัพยากรในท้องถิ่น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานภาครัฐ โครงการจากทางจังหวัดและนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นในระยะแรกของโครงการเท่านั้น 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน ในขั้นดำเนินการชาวบ้านมีส่วนร่วมมาก เช่น การต้อนรับและการให้บริการนักท่องเที่ยว ส่วนในขั้นการริเริ่มโครงการ ขั้นการวางแผน และขั้นประเมินผล

โครงการ ชาวบ้านยังมีส่วนร่วมน้อย 3) ผลที่ชุมชนได้รับจากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้ 1) ด้านเศรษฐกิจ มีรายได้จากอาชีพเสริม นิยมใช้เครื่องทุ่นแรงในการผลิตมากขึ้น 2) ด้านสังคม คุณภาพชีวิตดีขึ้น ไม่มีปัญหาอาชญากรรม แต่ความสามัคคีและความร่วมมือลดลง 3) ด้านวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและมีวิถีชีวิตคงเดิม แต่มีค่านิยมในสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่มากขึ้นและมีความพอใจในการต้อนรับนักท่องเที่ยว 4) ด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการท่องเที่ยวเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาความสะอาดและการอนุรักษ์ธรรมชาติมากขึ้น และ 4) ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากขึ้น นอกจากนำบ้านและเรือเข้าร่วมควรให้มีการขายอาหาร ของที่ระลึก และผลิตผลการเกษตรเพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น นอกจากนี้รัฐต้องส่งเสริมความรู้และการเรียนรู้ เช่น การฝึกอาชีพและความรู้ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่ชุมชนอย่างแท้จริง อีกทั้ง ชนิกา พันธูรังสี (2004 : 91-98) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีชนบทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ตำบลกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่า การจัดตั้งกลุ่มสตรีเกิดจากการรวมตัวของสตรีในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับกลุ่มสมาชิก โดยสมาชิกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการจัดตั้งกลุ่มสูงสุดและกลุ่มมีผู้นำที่เข้มแข็งอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มมีการบริหารงานและจัดการกลุ่มเป็นระบบ ประกอบกับการที่กลุ่มได้เปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของกลุ่มซึ่งเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้กลุ่มได้รับการพัฒนา อีกทั้งการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ ทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป

จตุพร อุประคำ (2005) ได้ศึกษาโครงสร้างและการจัดการของเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโยนก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า 1) โครงสร้างและการจัดการเศรษฐกิจชุมชน ถูกจัดการภายใต้คณะกรรมการและสมาชิกมีส่วนร่วมด้วยการถือหุ้นและออมทรัพย์ 2) พื้นฐานชุมชนและระเบียบข้อบังคับเป็นปัจจัยเกื้อหนุนและอุปสรรคของเศรษฐกิจชุมชน และ 3) รูปแบบโครงสร้างและการจัดการเศรษฐกิจชุมชน ที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งพัฒนาอาชีพและส่งเสริมรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และต่อมา ทานตะวัน แสนพิช (2006) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านตำบลบ้านคูต่อโครงการพัฒนาสตรี ตำบลบ้านคู อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ กรณีศึกษา โครงการแปรรูปเนื้อสัตว์ พบว่า 1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เนื่องจากจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้นมาเป็นความต้องการพื้นฐานของกลุ่มสตรีและคำนึงถึงเรื่องผลประโยชน์ของกำไรที่เป็นตัวเงิน ทำให้สมาชิกทุกคนที่มีรายได้อาจจากการทำกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน 2) ด้านการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านในการดำเนินการ หรือปฏิบัติการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เนื่องจากการกระทำกิจกรรมของกลุ่มสมาชิกแม่บ้านเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนั้น การดำเนินการหรือปฏิบัติการของกลุ่มย่อมได้รับความร่วมมือจากสมาชิกเป็นอย่างดี 3) ด้านการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านในการรับผลประโยชน์ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง อาจเป็นเพราะว่าการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านไม่ได้มุ่งเน้นในเรื่องผลประโยชน์ที่จะได้รับเป็นตัวเงินเป็นหลัก มีจุดมุ่งหมายอื่นด้วย อาทิเช่น ความสามัคคีในหมู่คณะ การจัดกิจกรรมในชุมชนหรือหมู่บ้าน การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ การคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจึงเป็นผลพลอยได้ 4) ด้านการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านในการวัดและประเมินผล ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดจาก 4 ขั้นตอน อาจเป็นเพราะสมาชิกกลุ่มแม่บ้านขาดความรู้ ความเข้าใจในการวัดและประเมิน จึงได้ให้ความสำคัญหรือให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมด้านนี้

ธิดารัตน์ อัฐกิจ (2005 : 78-85) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสุขภาวะทางสังคมในเขตเทศบาลตำบลแม่ตื่น อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน พบว่า ประชากรที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำโครงการส่วนใหญ่จะเป็นหญิงวัยกลางคน และกลุ่มรองลงมา คือ กลุ่มผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ชีวิตสูง ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน ในกลุ่มนี้จะสนใจสุขภาพมาก จึงให้ความร่วมมือกับการออกกำลังกายและส่งเสริมสุขภาพได้ดีเป็นอย่างมาก ประกอบกับผู้นำกลุ่มที่เป็นที่เคารพนับถือของหมู่บ้าน จึงเป็นกลุ่มที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใหม่ๆ ของกิจกรรมต่างๆ ได้ และในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาวะทางสังคม คือความกระตือรือร้นของกลุ่มแกนนำมีความกระตือรือร้นในการทำงานมากขึ้น และการตื่นตัวของชุมชนมีการตื่นตัวมากขึ้น แม้จำนวนของการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ยังคงค่อนข้างน้อย แต่ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าก่อนดำเนินกิจกรรม ส่วนการศึกษาการพัฒนาขีดความสามารถของประชามหมู่บ้านในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านกรณีศึกษา ตำบลนาดี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เถลิงศักดิ์ สีหะวงศ์ (2005 : 105-120) พบว่า 1) สภาพและปัญหาของประชามหมู่บ้านในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน คือ การแต่งตั้งกรรมการประชามหมู่บ้านยังไม่ครอบคลุมในอาชีพ เช่น พระสงฆ์ ครู กลุ่มเยาวชน ประชาชนหมู่บ้านไม่เห็นความสำคัญและเข้าร่วมประชุมบ่อย ไม่มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูล ปัญหา และจัดกลุ่มปัญหา ซึ่งไม่ครอบคลุมปัญหาที่แท้จริงในหมู่บ้าน การเสนอโครงการส่วนใหญ่

เป็นโครงการ โครงสร้างพื้นฐาน 2) แนวทางการพัฒนาขีดความสามารถ คือ ประชาคมหมู่บ้าน เสนอแนวทางการพัฒนา โดยให้มีการอบรมความรู้เกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนา หอกระจายข่าว จัดให้มีค่าตอบแทน การนัดหมายล่วงหน้า ศึกษาจากหมู่บ้านอื่นที่ประสบความสำเร็จ ตั้งกติกาว่าด้วยการจัดประชุมเวทีประชาคมหมู่บ้านให้ชัดเจน และแต่งตั้ง คณะกรรมการติดตามและประเมินโครงการตามมติ และ 3) การพัฒนาขีดความสามารถ คือ การอบรมความรู้ให้ประชาคมหมู่บ้านที่เลือกทดลองได้ปฏิบัติจริงตามกระบวนการ ดังนี้ 1) การจัดเตรียมข้อมูลหมู่บ้าน 2) การค้นหาปัญหาและจัดกลุ่มปัญหา 3) การจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหา 4) การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาหมู่บ้าน และให้ประชาคมหมู่บ้าน ปฏิบัติตามแนวทางที่เสนอ ผลการพัฒนาทำให้ประชาคมหมู่บ้านได้เรียนรู้ วิธีการเก็บรวบรวม ข้อมูล การจัดเวทีประชาคมและสามารถวางแผนหมู่บ้านตามหลักการมีส่วนร่วมได้ดียิ่งขึ้น

สายสมร ศิริษะ (2007 : 42-46) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ในการ วางแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลทากาส พบว่า ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การ บริหารส่วนตำบลทากาส หัวหน้ากลุ่มสตรีแม่บ้าน และผู้นำเยาวชนของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่า กระเหรี่ยง ส่วนใหญ่มีประสบการณ์การทำแผนพัฒนาตำบล 1-3 ปี มีแนวทางแก้ไข และ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาตำบล ด้านโครงสร้างพื้นฐานแล้ว แต่ยังคงมีความ ประสงค์ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมประชาคม เพื่อจัดทำแผนพัฒนาตำบลอยู่ในระดับ มากที่สุด และอยากมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการจัดทำแผนพัฒนาตำบล อยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน ส่วน โจทัว โอเทียน โน โอปีโย (2007) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของ ชุมชนและผลกระทบต่อประสิทธิผลของโครงการการเกษตรยั่งยืน ในตำบลย่อยคาซูล ตำบล เซนทรัล โกลว่า อำเภอกิซุมู จังหวัดยานเซ ประเทศเคนยา ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนประสบ ปัญหาเป็นเวลานานและชุมชนได้มีส่วนร่วมในโครงการ PRA ซึ่งจัดโดยกระทรวงเกษตร ปัญหาและแนวทางได้ถูกระบุขึ้น ชุมชนได้ระดมกำลังเพื่อขุดคูโมงค์และสร้างกำแพงกั้นน้ำใน การแก้ปัญหา อีกทั้งชุมชนได้จัดหาแรงงานเมื่อรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ โครงการผ่านกองทุนพัฒนาจังหวัด (CDF) ชุมชนยังได้จัดตั้งกลุ่มพัฒนาโครงการเกษตรยั มทอย (NFDG) เพื่อประสานงานกับ CDF การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นส่งผลให้โครงการมี ประสิทธิภาพมากขึ้น และชุมชนยังพบว่าในขณะที่โครงการยังไม่เสร็จสิ้นสมบูรณ์นั้น สมาชิก ในชุมชนบางส่วนได้รับผลประโยชน์ในด้านรายได้ อาหาร และความเป็นอยู่ดีขึ้น แม้ว่ายัง พบปัญหาบางประการ เช่น ฮิปโปทำลายพืชผล อันจำเป็นต้องแก้ไขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของ โครงการ การศึกษาครั้งนี้ยังได้เน้นให้เห็นถึงของความสำเร็จในการป้องกัน

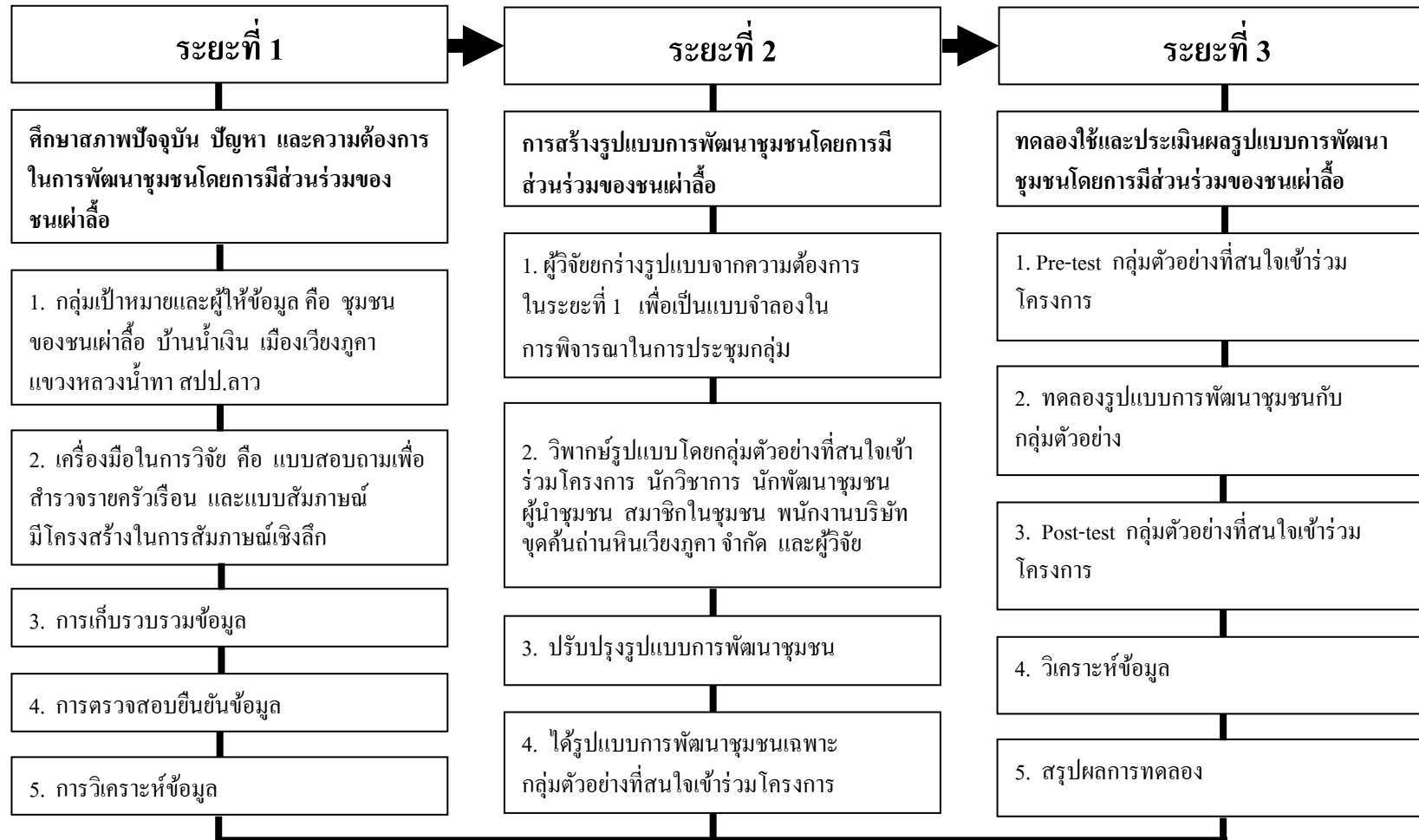
น้ำท่วม การระบายน้ำออกจากที่น้ำขัง การเสริมสร้างพลังอำนาจด้านเศรษฐกิจให้แก่สตรี การสร้างงานและการเพิ่มมาตรฐานความเป็นอยู่ งานวิจัยได้เสนอให้มีระบบตรวจสอบและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม การเป็นหุ้นส่วนในกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์ การสร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มพัฒนาโครงการเกษตรยั่งยืน เพื่อว่าโครงการดังกล่าวจะก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และมีการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำรอบทะเลสาบ

โดยที่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้องในการศึกษาการพัฒนาชุมชนตำบลมะกรูด อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี สิริวรรณ วิโสสงคราม (2000) พบว่า ปัจจัยในการพัฒนาชุมชน ลักษณะการพัฒนาชุมชน และผลกระทบจากการพัฒนาชุมชน สรุปได้ดังนี้ 1) ปัจจัยการพัฒนาชุมชน จำแนกได้ 6 ด้าน คือ 1) ด้านผู้นำและสมาชิกชุมชน เช่น ผู้นำระดับหมู่บ้าน ผู้นำระดับตำบล เป็นต้น 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น เงินทุน อาชีพ และรายได้ เป็นต้น 3) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดินและน้ำ 4) ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น 5) ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น การปกครองชุมชน กลุ่มพัฒนาต่างๆ ประเพณี เป็นต้น และ 6) ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ เช่น แผนงานสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐสนับสนุน เป็นต้น 2) ลักษณะการพัฒนาชุมชน ปรากฏว่าในการพัฒนาชุมชนทุกด้านได้ใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน 4 ขั้นตอน คือ 1) ขึ้นศึกษาปัญหาและความต้องการ 2) ขึ้นวางแผน 3) ขึ้นปฏิบัติตามแผน และ 4) ขึ้นประเมินผลและติดตามผล ซึ่งในทุกขั้นตอนจะนิยมใช้วิธีการพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้หลักประชาธิปไตยเป็นประจำ ส่วนวิธีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าที่สุด และวิธีการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นเกี่ยวพันการพัฒนาจะนิยมใช้ในบางครั้ง และ 3) ผลกระทบจากการพัฒนาชุมชน จำแนกได้ 4 ด้าน คือ 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทำให้ถนนกระจายทั่วหมู่บ้าน ทำให้ไฟฟ้ากระจายทั่วทุกครัวเรือน เป็นต้น 2) ด้านเศรษฐกิจ เช่น ทำให้เกิดสถาบันทางการเงินของชุมชน ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น เป็นต้น 3) ด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น และทำให้ชาวบ้านปลอดภัยจากโรคติดต่อร้ายแรง 4) ด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น ชาวบ้านมีการใฝ่รู้ ทำให้เกิดผู้นำ ทำให้เกิดความคิดแบบพึ่งพาตนเอง เป็นต้น

จากปัญหาการพัฒนาของบ้านน้ำเงิน เมืองเวียงคุก แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) และจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนชนบท ผู้วิจัยจึงได้น้อมนำ ต้นแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามกาล ทฤษฎีการตัดสินใจและกระทำทางสังคม

(The Multiple Factors Theory of Decision Making and Social Action) ทฤษฎีสัมพันธภาพ
ระหว่างบุคคล (Interpersonal Theory) ทฤษฎีสภาวะทันสมัย (Modernization Theory) และ
ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Need Theory) เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อค้นหา
รูปแบบการพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชนเผ่าลื้อ บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงจันทน์ แขวง
หลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

กรอบขั้นตอนในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชนเผ่าลื้อ บ้านน้ำเงิน เมืองเวียงภูคา แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ดังนี้